

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19083> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Jordaan, Henri Romondus

Title: Slavernij en vrijheid op Curaçao : de dynamiek van een achttiende-eeuws Atlantisch handelsknooppunt

Issue Date: 2012-06-14

Hoofdstuk 1. Atlantisch knooppunt, samenleving van vrijen en slaven

1.1 Curaçao als oorlogsbasis

Met het eindigen van het Twaalfjarig Bestand in 1621 was de weg vrij voor de oprichting van de West-Indische Compagnie (1621-1791), in de eerste plaats een instrument in de oorlog tegen Spanje en Portugal, welke landen sinds 1580 verenigd waren in een personele unie. De Staten-Generaal verleenden de WIC octrooi en een monopolie op de handel en scheepvaart op Afrika ten zuiden van Kreeftskeerkring, Amerika en de eilanden in de Atlantische Oceaan. De oost- en westgrens van het octrooigebied werden bepaald door de meridianen die liepen over respectievelijk Kaap de Goede Hoop en de oostelijke punt van Nieuw-Guinea. Het hoofdbedrijf van de Compagnie betrof tot de Vrede van Munster (1648) vooral oorlogvoering, met name de kaapvaart met als eenmalig hoogtepunt de verovering van de Spaanse zilvervloot bij Cuba door Piet Hein in 1628. De enorme buit die daarmee werd behaald bood mogelijkheden om op grotere schaal militaire expedities te financieren en uitvoering te geven aan een ambitieus plan, het 'Groot Desseyn', om gebieden in Afrika en Amerika op de Spanjaarden en Portugezen te veroveren. Het is vooral tegen deze achtergrond dat de Nederlandse inname van Curaçao moet worden gezien. In een periode van ongeveer een decennium werden verschillende veroveringen gerealiseerd, waaronder in 1630 Pernambuco in noordoost Brazilië - een eerdere poging in 1624 was mislukt - gevolgd door Curaçao in 1634, Elmina in 1637, het Angolese Luanda en het eiland Sao Tomé in 1641. Binnen een periode van 15 jaar zouden met uitzondering van Curaçao en Elmina al deze gebieden weer verloren gaan. Daarnaast werden omstreeks deze tijd in het noordoosten van het Carabisch gebied de eilandjes Sint Eustatius en Sint Maarten bezet, die na een reeks vlagwisselingen uiteindelijk ook in Nederlandse handen bleven.

Curaçao ligt op 12° noorderbreedte en 69° westerlengte, niet meer dan zo'n 70 kilometer ten noorden van het Zuid-Amerikaanse vaste land en heeft een oppervlakte van 444 vierkante kilometer, ongeveer een derde van de provincie Utrecht; het eiland is 60 kilometer lang en heeft een breedte die varieert van vier tot tien kilometer. Het is zuidoost-noordwest georiënteerd. De gemiddelde jaartemperatuur fluctueert tussen de 25 en 31° C en de gemiddelde neerslag bedraagt zo'n 550mm. De regenval is echter onregelmatig, meestal in de vorm van een stortbui, en het water gaat voor een belangrijk deel weer door verdamping verloren. De kern van het eiland bestaat uit vulkanisch gesteente. Het landschap is golvend tot heuvelachtig, met de Christoffelberg in het uiterste westen als hoogste punt, en begroeid met laag struikgewas, de karakteristieke divi-divi bomen en cactussen. De noordoost passaat, die de zee opstuwt tegen de rotsige noordkust maakt het eiland van die zijde vrijwel ontoegankelijk. Aan de zuidzijde bevinden zich echter een aantal beschutte baaien. Een daarvan, de Sint Annabaai, is verbonden met een ruim binnenwater, het Schottegat, en vormt een uitstekende natuurlijke haven. Curaçao vormde een ideale vlootbasis, pal onder de Venezolaanse kust, van waaruit *raids* konden worden ondernomen tegen de Spaanse vijand.

Kort na de inname van Curaçao door een expeditie onder leiding van Johannes van Walbeeck en Pierre le Grand, werd op een landtong aan de oostzijde van de Sint Annabaai, die de Punt (Punda) werd genoemd, een begin gemaakt met de bouw van een versterking die

de naam fort Amsterdam kreeg. Volgens Van Grol bestond de bevolking van het eiland eind 1635 uit een vijftigtal indianen en 412 Compagnies dienaren, waarvan 20 civiel en de rest militairen; het grootste deel van de autochtone bewoners was met de oorspronkelijke Spaanse bezetting van het eiland naar het vaste land van Venezuela gedeporteerd.¹ Al snel moeten er ook een onbekend aantal Afrikaanse slaven op het eiland zijn aangebracht, waarschijnlijk vooral op de Spanjaarden en Portugezen buitgemaakte slaven.² In de instructie voor Jacob Pietersz Tolck, die in 1638 werd belast met het militair en civiel gezag over Curaçao, wordt expliciet melding gemaakt van ‘dienstbaere swarten’ van de Compagnie naast de ‘naturellen van het land.’ Het was de Compagnies bedienden niet toegestaan om ‘de zwartinnen ende wilde vrouwen [...] oneerlijk [te] [be]handelen, veelmin oncuisschelijk met deselve [te] [con]verseren, ’t sij met gemoede ofte bij geweld’. Huwelijken tussen christenen en indiaanse of Afrikaanse vrouwen waren echter wel toegestaan mits de vrouwen ‘naer voorgaende genouchsa[eme] onderwijzinge gedoopt ende de gemeente Christi [in]gelijft zijn.’ De aan de Compagnie ‘dienstbare’ zwarten mochten niet ‘hard of onchristelijk’ worden behandeld. Zwarten die probeerden weg te lopen moesten worden gestraft met dubbele arbeid en een rantsoen van water en brood. De indianen mochten niet tot slaaf worden gemaakt en zij waren onderworpen aan dezelfde wetten als de blanke kolonisten. Er moest naar worden gestreefd om de autochtonen van hun ‘barbarische manieren’ te verlossen en in het christendom, dat wil zeggen het calvinisme, te onderwijzen. Dat laatste zou ook gelden voor de Afrikaanse slaven. De voorkeur van Van Walbeeck ging ook uit naar ‘versche negros van Angola; omdat op de Spanjaarden buitgemaakte slaven te ver van het Nederlands bestuur en het calvinisme af zouden staan. Maar volgens Van Grol zouden er in september 1639 niet meer dan acht tot negen Afrikaanse slaven op het eiland zijn geweest, die velden hadden afgebrand en beplant met bataten, in afwachting van de zwarten die nog mochten worden aangevoerd.³

1.2 Het ontstaan van een vestigingskolonie

Vrijwel onmiddellijk na de inbezitname van Curaçao bleek er in de Republiek belangstelling te bestaan voor kolonisatieprojecten op het eiland. Op 1 februari 1635 verschenen een zekere Willem Wats en Thomas Fletcher in de vergadering van de kamer Amsterdam met het verzoek om enkele huisgezinnen naar Curaçao te mogen zenden om daar tabak, katoen en allerhande vruchten te mogen verbouwen; zij vertrokken uiteindelijk naar Brazilië. In April 1635 werd aan Jan Claessen van Campen, voormalig commandeur van Sint Maarten, vergunning verleend om op Curaçao zoutpannen aan te leggen. Ook een aantal vrouwen van

---

1. G.J. van Grol, *De grondpolitiek in het West-Indisch domein der Generaliteit*. Amsterdam: Emmering 1980 (onveranderde herdruk ‘s-Gravenhage 1934-1947), I, Algemene historische inleiding, 93, 108. Er zouden 16 tot 18 indiaanse families zijn achtergebleven. Onder het civiele personeel bevonden zich 3 landbouwers en 2 ambachtslieden, een timmerman en een ‘werkbaas’.

2. Ibidem, 94, 147. Er was bepaald in de geheime instructies voor een in april 1635 vanuit Pernambuco uitgezonden vloot voor een operatie in West-Indische wateren, dat eventuele buitgemaakte ‘prinsen en zwarten’ naar Curaçao moesten worden overgebracht. Conform deze instructies werden in 1737 drie zwarten naar Curaçao opgezonden, mogelijk de eerste Afrikanen op het eiland.

3. Schiltkamp, J.A. and J.Th. de Smidt (red.), *West Indisch Plakaatboek. Publikaties en andere wetten alsmede de oudste resoluties betrekking hebbende op Curaçao, Aruba en Bonaire* (hierna *WIPC*), 2 delen, 1638-1816. Amsterdam: Emmering 1978, deel 1, 3-10, nr. 1, Instructie voor Jacob Pietersz. Tolck, directeur van Curaçao, Amsterdam 1638, art. 19-22. Van Grol, *De grondpolitiek I*, 110, 111, 139-140.

bootsgezellen verzocht aan de Compagnie om met proviand naar Curaçao te mogen vertrekken, dit in verband met berichten over de grote sterfte onder de bemanning van het jacht *Otter*. Jan Jansz Otzen of Otsen, die bij de verovering van Curaçao als gids was opgetreden, had in 1635 een stuk land in eigendom gekregen. Een jaar later verzocht hij om vrije passage uit de Republiek met vijf man en een jongen en het benodigde rundvee, schapen en paarden. Hij vertrok waarschijnlijk uiteindelijk naar Brazilië. In 1635 arriveerde de Laurensz Pietersz met twee boerenknechts. Maar hij gaf zijn plan tot aanleg van een eigen plantage al snel na aankomst op en trad in dienst van de Compagnie.⁴ Het merendeel van de personen die werden overgezonden waren nog militairen. Pas in 1650 werden maatregelen genomen om de vestiging van vrije kolonisten als landbouwers aan te moedigen.⁵

Onder de civiele en militaire Compagniesbedienden op Curaçao die hun contract hadden uitgediend bleken al eerder geïnteresseerden te zijn om zich als planter of landbouwer te vestigen. In 1643 werd bij resolutie van 10 maart door directeur en raden besloten om ‘vrijheden en exemptien’ toe te kennen aan enkele personen die zich blijvend in de kolonie wilden vestigen ‘om haer eigen prouffijit met de culture ende landtbouw uyt het aertrijck te souken.’ De mogelijke voor- en nadelen voor de Compagnie afwegende was men tot de conclusie gekomen dat een dergelijke vrije vestiging alleen maar positieve kanten kon hebben: het leverde een nuttige reserve op voor de versterking van het garnizoen en het betrekken van ‘potspijsen’ voor het civiele en militaire personeel van de WIC van een plaatselijke landbouw zou goedkoper zijn dan de import van voedsel, dat voornamelijk uit Nieuw Nederland moest worden aangevoerd. Curaçao en Nieuw Nederland waren namelijk verenigd onder één, in laatstgenoemde kolonie zetelende directeur. De kolonisten kregen grond in vrije eigendom, maar verplichtten zich om voldoende eetbare gewassen te planten voor henzelf en ‘haere helpers’ en het overschot te leveren aan de Compagnie tegen vastgestelde prijzen. Eventueel te verbouwen handelsgewassen, zoals katoen of tabak, mochten aan de meest biedende worden verkocht maar de Compagnie genoot preferentie in het geval haar vertegenwoordigers dit eisten. De Compagnie zou gedurende de eerste tijd behulpzaam zijn met het verstrekken van zaken als kleding, provisie, drank, gereedschap, werkdieren, vee en wapens. De planters verplichtten zich daar tegenover om in geval van een vijandelijke aanval behulpzaam te zijn bij de verdediging van de kolonie en de bevelen van het militaire commando op te volgen. Er mocht niet zonder meer gebruik gemaakt worden van de diensten van indianen of van de Afrikaanse slaven van de Compagnie; hiervoor diende uitdrukkelijk toestemming van de directeur te worden verkregen. De WIC beloofde de vrije planters bescherming van persoon en goed tegen alle ‘gewelt en strooperijen’ van zowel ingezetenen als vreemden, maar daar tegenover dienden zij te beloven het vee, de tuintjes en andere bezittingen van de Compagnie, de indianen en de Afrikaanse slaven niet te zullen bejagen, doden of vernielen, ‘veel min met haere vrouwen ofte dochteren eenige oneerlicke conversatie ofte leeven leyden’. Aanvankelijk waren er zes gegadigden voor vrije vestiging, maar uiteindelijk verklaarden negen mannen zich akkoord met de vestigingsvoorwaarden.⁶

---

4. J.H.J. Hamelberg, *De Nederlanders op de West-Indischen eilanden*, Amsterdam: Emmering 1979 (ongewijzigde herdruk uitgave Amsterdam: J.H. de Bussy 1901), Documenten I, 35-38, nr. 20. Van Grol, *De grondpolitiek*, 100, 134, 141.

5. Hamelberg, *De Nederlanders*, Documenten I, 38-39, nr. 21. Van Grol, *De grondpolitiek*, I, 141.

6. *WIPC* 1, nr. 5, resolutie d.d. 10 maart 1643 en vrijheden en exemptiën d.d. 12 maart, 12-17.

Hoewel hiervoor geen bewijs is, is het waarschijnlijk dat in deze periode van eerste vestiging al snel vermenging met autochtone vrouwen en met Afrikaanse slavinnen heeft plaatsgevonden. Het aantal Europese vrouwen dat gedurende de eerste twee decennia werd overgezonden moet zeer gering zijn geweest.⁷ Bernard Buddingh' constateert dat de gegevens over de aanwezigheid van vrouwen en kinderen tot 1659 uiterst schaars zijn. Pas met de komst van dominee Adriaen van Beaumont is er meer informatie voorhanden in de vorm van een doopregister en een lidmatenlijst van de gereformeerde kerk. In de laatste, bijgehouden voor de periode 1659 tot 1662, worden 79 volwassenen vermeld, 50 mannen en 29 vrouwen. In dezelfde periode lieten 14 echtparen totaal 26 kinderen dopen. Op grond van de registratie van Van Beaumont schat Buddingh' de omvang van de gereformeerde gemeente in 1662 op 100 tot 150 personen.⁸ Volgens Wim Klooster groeide de bevolking, de indianen niet meegerekend, in 1665 tot 600 personen.⁹

In de jaren vijftig van de zeventiende eeuw arriveerden enkele groepen joodse kolonisten op het eiland. In 1651 werd een contract gesloten met Jan de Yllan en een jaar later kreeg Joseph Nunes de Fonseca, alias David Nassy, toestemming om zich met een groep kolonisten op Curaçao te vestigen. Dit leverde echter niet het verwachte resultaat op. Het is zelfs de vraag of de vestiging van de groep onder David Nassy wel heeft plaatsgevonden. De joodse kolonisten bleken zich na aankomst niet zo zeer op de landbouw, maar vooral op de handel te richten.¹⁰ Na het verlies van Brazilië in 1654 vestigden zich volgens Van Grol ervaren kolonisten uit deze kolonie, zowel joden als christenen, op Curaçao. Maar het aantal joden was waarschijnlijk niet zo groot. De kolonisatie door individuele, met name Portugese joden, bleek succesvoller dan de patroonschappen van enkele jaren daarvoor. In 1659 arriveerden twaalf joodse families, totaal 70 personen, onder leiding van Jeosuah Henriquez vanuit de Republiek op Curaçao. De bewindhebbers verzochten de directeur Matthias Beck om hen gronden ter beschikking te stellen en met slaven en paarden te assisteren. In de jaren zestig van de zeventiende eeuw begon zich het particuliere plantagebezit goed te ontwikkelen. De joodse kolonisten vestigden zich aan de noordzijde van het Schottegat, waar zij verschillende plantages stichtten. Vanaf 1660 groeide de joodse bevolking gestaag door de regelmatige aankomst van nieuwe immigranten vanuit Amsterdam. Deels vestigden de joden zich ook in de nederzetting die in deze periode begon te ontstaan op de Punt, ten noorden van fort Amsterdam, het latere Willemstad. Jeosuah Henriquez zou daar omstreeks 1660 al twee panden in eigendom hebben gehad.¹¹

Rond het midden van de zeventiende eeuw begon ook de Curaçaose slavenhandel

---

7. Van Grol, *De grondpolitiek*, I, 139. In 1636 arriveerde de echtgenote van de commandeur David Adam Wildschut. De vrouw van de adelborst Hendrick Wassig kwam ook naar Curaçao maar keerde in 1639 met haar kind terug naar de Republiek.

8. Bernard R. Buddingh', *Van punt en Snoa. Ontstaan en groei van Willemstad, Curaçao vanaf 1634, De Willemstad tussen 1700 en 1732 en de bouwgeschiedenis van de synagoge Mikvé Israël-Emanuel 1730-1732*, z.p: Aldus Uitgevers 1994, 39-41.

9. Wim Klooster, *Illicit riches*, 59.

10. Van Grol, *De grondpolitiek*, II, 123-125; Hamelberg, *De Nederlanders*, I, 101-102.

11. Van Grol, *De grondpolitiek*, II, 133; Buddingh', *Van punt tot Snoa*, 38. De komst van kolonisten uit Brazilië naar Curaçao wordt bevestigd door de Curaçaose planter Frans Grootestam. Hij was zelf op Curaçao geboren maar zijn ouders kwamen uit Brazilië. Zie NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC, inv.nr. 208, Frans Grootestam aan Heren Tien, 5 mei 1725, 267r-268v; zie 267r: '...dat ik een spruijt ben uijt eene der eerste stammen die uijt Brasillie dit Eijland hebben coomen cultiveren.'

op gang te komen. Was het eiland aanvankelijk niet meer dan een verzamelpunt voor min of meer toevallig bij kaapvaartactiviteiten in Caraïbische wateren buitgemaakte slaven, zoals uit de hiervoor aangehaalde instructie uit 1641 blijkt, tussen 1658 en 1661 werden bijna 1.100 Afrikanen door de WIC naar Curaçao verscheept (zie tabel 1.12).¹² Vanaf het einde van de jaren zestig van de zeventiende eeuw begon, zoals hierna nog zal worden besproken, de snelle ontwikkeling van het eiland tot belangrijke regionale slavenmarkt.

Met het sluiten van de Vrede van Munster in 1648 kwam een einde aan de Tachtigjarige Oorlog en daarmee ook aan het strategisch belang van Curaçao als operationele basis tegen de Spaanse vijand. De ligging van het eiland, pal onder de Venezolaanse kust, bleek echter niet alleen ideaal vanuit militair, maar ook vanuit commercieel oogpunt. De belangrijkste motor daarbij was de slavenhandel, zowel legaal als illegaal, op de Spaanse koloniën. Totaal werden meer dan 100.000 slaven op Curaçao aangevoerd gedurende de zeventiende en achttiende eeuw (zie tabel 1.9). Het zwaartepunt lag in de tweede helft van de zeventiende eeuw; tussen 1662 en 1700 arriveerden iets bijna 69.000 Afrikanen (zie ook tabellen 1.7 en 1.8: tussen 1700 en 1730, de laatste drie decennia van het monopolie van de WIC, kwamen zo'n 19.000 slaven aan en na 1730 gedurende de vrijhandelsperiode nog eens zo'n 11.000 tot 12.000). Het overgrote deel hiervan werd na kortere of langere tijd weer verscheept naar de naburige koloniën. Een onbekend aantal, maar zeker enkele duizenden, bleef echter op Curaçao, in de eerste instantie om tewerkgesteld te worden op het toenemend aantal plantages die vanaf het eind van de jaren zestig werden aangelegd, zowel door de Compagnie als door particulieren. Hoewel er wel werd geëxperimenteerd met de aanplant van handelsongewassen waren de Curaçaose plantages en tuinen vooral van belang voor de eigen voedselproductie van het eiland; er werd vee gehouden en er werd de zogenaamde 'kleine maïs' (sorghum) verbouwd, dat het basisvoedsel van de slaven vormde. De plantages van de WIC stonden vrijwel volledig ten dienste van de opvang en het onderhoud van de tienduizenden 'negotieslaven' die tot en met de eerste drie decennia van de achttiende eeuw op het eiland werden ontscheept in afwachting van doorverkoop in de regio.¹³

Met de groei van het aantal plantages na 1660 moet het aantal slaven van zowel de Compagnie als van particulieren snel zijn gestegen, maar gegevens over aantallen zijn er niet of nauwelijks, althans voor deze vroege periode. Cornelis Goslinga noemt een aantal van 600 plantageslaven en 1.600 huisslaven omstreeks 1680, maar hij geeft niet aan op welke bron hij dit cijfer baseert.¹⁴ De Compagnie, ongetwijfeld de grootste slaveneigenaar, had totaal 723 slaven in 1700, waarvan er 558 op de acht plantages van deze organisatie te werk waren gesteld en de overige achter fort Amsterdam waren ingekwartierd (zie tabel 1.1). Deze laatsten

---

12. Johannes Menne Postma, *The Dutch in the Atlantic slave trade, 1600-1815*, Cambridge: Cambridge University Press 1990, 35, tabel 2.2. Zie voor overzichten van slavenreizen en verdere statistische informatie ook de on-line database www.slavevoyages.org.

13. Van Grol, *De grondpolitiek*, II, 197, 131. Op enkele WIC-plantages werd indigo geteeld en op de particuliere plantages Santa-Barbara en Groot Sint-Joris werd suikerriet verbouwd; Han Jordaan, 'De veranderde situatie op de Curaçaose slavenmarkt en de mislukte slavenopstand op de plantage Santa Maria in 1716', in Henny E. Coomans en Maritza en Coomans Eustatius (red.), *Veranderend Curaçao. Collectie essays opgedragen aan Lionel Capriles ter gelegenheid van zijn 45-jarig jubileum bij de Maduro & Curiel's Bank N.V.*, Bloemendaal: Stichting Libri Antilliani 1999, 473-501, aldaar 481-484.

14. Cornelis Ch. Goslinga, *The Dutch in the Caribbean and on the Wild Coast, 1580-1680*, Assen: Van Gorcum & Co 1971, 362.

verrichtten vooral hand- en spandiensten in en rond fort Amsterdam, waar het gouvernement zetelde, Willemstad en de haven (zie tabel 1.5). In 1696 waren er 111 particuliere plantages en tuinen.¹⁵ Volgens een grove schatting fluctueerde het particuliere slavenbezit gedurende de eerste decennia van de achttiende eeuw waarschijnlijk al tussen de 8.000 en 13.000.¹⁶

Eind zeventiende eeuw was er al een vrije zwarte en gekleurde bevolking van tenminste enkele tientallen personen.¹⁷ Aan de Overzijde van de haven stonden, waarschijnlijk al omstreeks 1698, een twaalfstal met stro gedekte huizen waarin door de Compagnie en door particulieren gemanumitteerde slaven woonden: ‘Mustise, Castise, Moulatten en Vrij Negros etc.’¹⁸

De Curaçaose zwarte en gekleurde bevolking was of werd, in ieder geval nominaal, voor het overgrote deel rooms-katholiek. Dit hield direct verband met de rol van de kolonie als slavenleverancier voor de nabijgelegen Spaanse koloniën. Hierna zal in een afzonderlijke paragraaf verder ingegaan worden op de Curaçaose slavenhandel en het *asiento*, de officiële licentie om Afrikaanse slaven in de Spaanse koloniën te mogen invoeren. Van belang is hier dat in verband met deze slavenleveranties er al vroeg Spaanse priesters op Curaçao werden getolereerd. De eerste geregistreerde missionaire activiteit dateert van 1677, toen het bisdom Caracas twee uit Coro afkomstige priesters naar Curaçao zond. Anders dan de Nederlanders, die weinig geïnteresseerd waren in de kerstening en religieuze opvoeding van de slaven, hechtten de Spanjaarden wel belang hieraan. De Spaanse priesters bekeerden en doopten niet alleen de voor doorvoer bestemde Afrikanen, maar ook de Curaçaose indianen, slaven en vrije zwarten en gekleurden. Volgens een uit 1677 stammend doopboek werden er dat jaar 23 vrije ‘negers en mulatten’ gedoopt. Ruim zestig jaar later telde de rooms-katholieke gemeenschap volgens R.H. Nooijen zo’n 8.000 personen, voor driekwart bestaande uit slaven en verder uit vrije zwarten en kleurlingen en een klein aantal blanken, voornamelijk Spanjaarden, Fransen en enkele Nederlanders.¹⁹

1.3 Curaçao vrijhaven: de opkomst van Willemstad

In 1675, een jaar na het faillissement van de eerste WIC en de doorstart van deze organisatie met een afgeslankt bestuurlijk apparaat en een afgewaardeerd aandelenkapitaal, werd Curaçao tot vrijhaven verklaard. Koopvaardijsschepen van alle naties waren voortaan welkom. Dit leidde tot een verdere toename van de economische activiteit hetgeen weer een snelle groei van de bevolking stimuleerde en het ontstaan van een stedelijk conglomeraat op beide oevers van de Sint Annabaai, met Willemstad²⁰ op de Punt ten noorden van fort Amsterdam als kern. Tussen 1675 en 1715 groeide het aantal inwoners van Willemstad van 300 naar 850. Aan het eind van de achttiende eeuw telde de totale stedelijke bevolking, inclusief die van de wijken buiten Willemstad, ruim 11.500 personen, waarvan 5.400 slaven. Willemstad, aan

---

15. Van Grol, *De grondpolitiek*, II, 136.

16. Han Jordaán, ‘The Curaçao slave market: from asiento trade to free trade, 1700-1730’, in Johannes Postma en Victor Enthoven (red.), *Riches from Atlantic Commerce. Dutch transatlantic trade and shipping, 1585-1817*, Leiden-Boston: Brill 2002, 219-257, aldaar 222.

17. Nooijen, *Slavenparochie*, 69-70.

18. Buddingh’, *Otrobanda*, 43.

19. Nooijen, *Slavenparochie*, 19, 21, 68.

20. De benaming ‘Willemstad’ wordt hierna alleen gebruikt voor het ommuurde gedeelte van de stad.

drie zijden met muren en bastions versterkt, bereikte al begin achttiende eeuw haar maximale omvang. Stadsuitbreiding buiten de muren vond plaats naar het oosten en noordoosten toe, waar respectievelijk de wijken Pietermaai en Scharloo ontstonden, maar vooral ook op de westoever van de Sint Annabaai waar Otrobanda ontstond. In 1789 stonden er aan de Overzijde 392 huizen tegenover 252 op de Punt (Willemstad) en 270 in Pietermaai en Scharloo tezamen.²¹

Gedurende het eerste decennium van de achttiende eeuw werd Willemstad volgebouwd en onder directeur Jacob Beck (1704-1709) werden enkele voorstellen tot stadsuitbreiding gedaan, die in eerste instantie echter niet tot uitvoering kwamen. Het aantal panden binnen de stadsmuren groeide van 70 in 1675 naar 214 in 1715. Er werd gebouwd tot tegen de muur van fort Amsterdam aan de zuidzijde van de Breedestraat.²² In 1705 berichtte Beck al aan de kamer Amsterdam ‘... dat ’t sedert wijgig jaaren het getal van de opgesetenen hier seer sterck toegenomen sijnde, de Stad hoe digt betimmert bevonden werd van te wijgigh hujsen en woninge versien te sijn, om soo veel menschen die dagelijcks nog staan te vermeerden na behoren te kunnen logeeren...’²³

Op grond van een analyse van belastinglijsten uit 1702 en 1707 geeft Bernard Buddingh’ een reconstructie van de stadsbevolking, zonder de slaven. Hij telde in genoemde jaren 168 christelijke en 64 joodse, respectievelijk 166 christelijke en 68 joodse familienamen. De joodse bevolking in de stad vormde dus een aanzienlijke minderheid. Verder concludeert Buddingh’ dat het verloop onder de joden minder groot was dan onder de christenen. Uit de lijst van 1707 blijkt dat 80% van de belastingbetalers in de stad woonde. Het totale aantal bewoners van Willemstad schatte Buddingh’ begin 18de eeuw op duizend, inclusief huisslaven.²⁴

De eerste bebouwing van de Overzijde dateerde, zoals hiervoor al bleek, van het einde van de zeventiende eeuw. Er stonden toen enkele stenen panden, voornamelijk bewoond door employés van de Compagnie, en enkele stro gedekte ‘negerhuisjes.’ In 1707 werden onder directeur Jacob Beck 14 erven uitgegeven tegen een bedrag van 1.000 peso per erf. Aan de bebouwing werden twee restricties gesteld: er mochten alleen pakhuizen en ‘klijne woningen voor geringe menschen’ worden gebouwd en die mochten niet hoger zijn dan een verdieping. Volgens Buddingh’ werd dit gedaan om de waarde van het onroerend goed in de stad niet in gevaar te brengen. Daarnaast mocht de bebouwing het gebruik van het geschut vanaf fort Amsterdam niet hinderen of een mogelijkheid bieden aan een eventuele vijand om zich te verschansen.²⁵

Gedurende de eerste decennia van de achttiende eeuw vond ook uitbreiding naar het oosten plaats. Het gebied gelegen direct ten oosten van fort Amsterdam en ten zuiden en oosten van het bastion Schrikkenburg, op de hoek van de oostelijke en zuidelijke stadsmuur, werd daarbij echter vrij gehouden van bebouwing. Hier was aan de kust de gereformeerde

21. Klooster, *Illicit riches*, 61; Buddingh’, *Van Punt en Snoa*, 46.

22. Buddingh’, *Van Punt en Snoa*, 61, 62.

23. Geciteerd in Buddingh’, *Van Punt en Snoa*, 61.

24. Buddingh’, *Van Punt en Snoa*, 69-70.

25. Buddingh’, *Van Punt en Snoa*, 73; Buddingh’, *Otrobanda*, 29-30. De erven waren van 60 bij 100 voet groot, ongeveer 19 bij 31 meter. Veelal werd de rijnlantse voet als standaardmaat gebruikt: 1 rijnlantse voet = 0.314 meter. De Amsterdamse voet was iets kleiner: 0,283133 meter.

begraafplaats gesitueerd en verder was het terrein tot in de negentiende eeuw in gebruik als militair exercitieterrein, terwijl er ook wel doodvonnissen werden voltrokken.²⁶ In de zuidelijke stadsmuur bevond zich een poort, algemeen aangeduid als de Stenenpadspoort omdat vandaar een weg, het Stenenpad genaamd, oostwaarts voerde. Die weg ging over in het Patrouillepad dat naar fort Caracasbaai voerde. Verderop langs het Stenenpad, voorbij de begraafplaats, in een deel dat wordt aangeduid als Pietermaai smal, werden wel huizen gebouwd, evenals op en bij de berg Altena aan de oostelijke oever van het Waaigat en in Scharloo, de wijk die ten noorden en noordoosten van het Waaigat ontstond.

Vanaf de westelijke oever van de Sint Annabaai liep een weg westwaarts, die aanvankelijk in documenten aangeduid werd als de ‘gemene weg’ maar naderhand als de Bredestraat. In het verlengde van deze weg lag de Roodeweg die overgaat in de weg die naar het uiterste westen van het eiland voert. Ten noorden van de Bredestraat, lag een geaccidenteerd gebied aangeduid als ‘op de berg’. In de jaren dertig van de achttiende eeuw werden voor de Overzijde 38 bouwvergunningen afgegeven, waarvan tenminste 15 aan vrije zwarten en kleurlingen. Bij een telling uit 1737 is sprake van totaal 373 huizen in Willemstad, buiten de Stenenstadspoort, gelegen in het zuidoosten, en aan de Overzijde tezamen. Buddingh’ berekende dat hiervan 120 buiten Willemstad moeten hebben gelegen, waarvan zo’n 70 aan de Overzijde. Op grond van informatie uit notariële akten uit deze periode concludeert Buddingh’ dat er in Otrobanda tenminste 19 vrije zwarten en gekleurden als hoofdbewoners werden vermeld tegenover 10 joden en 31 blanke christenen. In 1732 werd er een bescheiden rooms-katholieke kerk gebouwd en in 1734 de al genoemde korenmolen ‘De Vreede.’ In 1746 werd er een tweede synagoge, ‘Neve Salom’, in gebruik genomen. Begin jaren dertig al was in Willemstad, pal achter de oostelijke stadsmuur, de synagoge ‘Mikvé Israel-Emanuel’, gebouwd ter vervanging van een ouder complex dat vanaf begin achttiende eeuw in gebruik was.²⁷

Willemstad werd door de meeste bezoekers omschreven als vuil. De enige uitzondering hierop is het eind achttiende-eeuwse reisverhaal van Heering, maar verondersteld wordt dat hij nooit daadwerkelijk op Curaçao is geweest.²⁸ De problemen met de afvoer van vuilnis en de problematisch slechte hygiëne in de stad blijken ook uit de herhaaldelijke uitvaardiging van plakkaat over dit onderwerp. In 1710 moesten schoonmaakwerkzaamheden worden ondernomen omdat de haven langs de kaden en het binnenwater achter de stadswallen, als ook alle straten en vooral het Stenenpad, volgestort waren met vuilnis en daardoor bijna onbruikbaar geworden, ‘waar en booven door de stanck van gemelte vuijligheeden wel Contagieuse siektens soude kunnen ontstaan’.²⁹ Joan Wilhelm Claus van Laar beschreef midden achttiende eeuw de straten van De Willemstad die, volgens hem, met uitzondering van de Herenstraat en de Bredestraat soms nog nauwer waren dan de Halsteeg in Amsterdam. In die enge straten en steegjes zaten de zwarte vrouwen met

26. Buddingh’, *Van Punt en Snoa*, 73, 160; Jordaan, ‘Veranderingen op de Curaçaose slavenmarkt’, 493. De executies van de slaven die deelnamen aan de opstand van 1716 werden achter fort Schrikkenburg uitgevoerd.

27. Buddingh’, *Van Punt en Snoa*, 160, 176-177; idem, *Otrobanda*, 79, 83, 111-113, 137.

28. Buddingh’, *Van Punt en Snoa*, 163.

29. *WIPC* 1, 101-102, nr. 66 plakkaat inzake beschikbaarstelling van slaven voor herstel- en schoonmaakwerkzaamheden d.d. 11 juni 1710; zie ook nrs. 208, 263, 306, 331, 365, 489.

hun koopwaar wat volgens Van Laar stank en vuiligheid veroorzaakte. ‘Het is grootelyx te verwonderen’, aldus Van Laar, ‘dat de menschen zo benauwt woonende in zulk een heet klimaat konnen leeven, en nog verwonderlijker is het dat door deeze stank en vuyligheid geen besmettelijke siektens, ja dat alhier dagelijx geen brand ontstaat’.³⁰ De constitutie van de huizen en het aanwezige ongedierte maakte het onmogelijk, volgens Van Laar, om er ‘gereguleerde winkels’ te hebben.³¹ Tien jaar later noteerde de kapitein van het oorlogsschip *Dordrecht* in zijn journaal dat hij het gevaar vreesde van het uitbreken van besmettelijke ziekten onder de bemanning als gevolg van ‘de hitte en stank van de straete en stinkende negers, daer de slants scheepen, die tot tegens die stinkende straeten met touwen vast aenleggen hunne ziektes aenstonts van krijgen’.³²

De beeldende stadsbeschrijving van M.D. Teenstra, die weliswaar dateert uit de jaren dertig van de negentiende eeuw, zal ook geldigheid hebben voor in ieder geval de late achttiende eeuw:

‘De Burgerpoort voorbij gaande, heeft men over dezelve, regts van de Breestraat, de Weeskamer. Nu wordt deze straat merkelyk nauwer, stinkende en vuil. [...] Van de Breestraat dezen muur opgaande en langs wandelende, heeft men regts banketten en bastions op borstweringen en batterijen; van hier heeft men binnenwaarts een zeer fraai gezigt op Pietermaai, Altena, het Waaigat, Scharlo en regts op zee, maar binnenwaarts is het vol vuile, smerige, stankverwekkende gangen en stegen. [...] Van hier [*Achter-den-muur* of de *Princestraat*] loopen overal zeer naauwe duistere gangetjes binnenwaarts, welker huizen in het Curaçaose klimaat zeer ongezond moeten zijn, bijna met elkaar vereenigd, zoodat de luifelpannen hier en daar tegen die van de overburen leunen. Dat dit de stegen beneden zeer donker maakt, en dat men er eene benaauwde stiklucht inademt, spreekt van zelf. [...] De Princestraat en eenige daarmee verbondene steegjes maken het non plus ultra van stank en smerigheid uit. [...] Voor het overige bestaat de omtrek dezer kerk [de synagoge] uit eene allerellendigste buurt van in en op elkander gebouwde woningen, met naauwe, duistere en ongemeen stinkende steegjes en gangetjes [...] [D]en omtrek der kerk, in het zogenaamde *Achter-den-muur*, [is] [...] de verblijfplaats van een *legio* slordige, bruingetaande sletten, van welke menig matroos een pijnlijk aandenken gekregen heeft. Vandaar het gezegde, dat men op Curaçao het Spaansch uit twee monden spreekt’.³³

1.4 De Curaçaose plantages

De ontwikkeling van het plantagewezen op Curaçao verliep, als gevolg van de hiervoor al besproken klimatologische en geologische omstandigheden, aanvankelijk moeizaam. Met de komst van de joodse kolonisten in 1659 veranderde dit. Zij stichtten plantages,

30. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 596, Memorie van Van Laar, 353.

31. Ibidem, 352.

32. NL-HaNA, nummer toegang 1.01.46, Admiraliteitscolleges, 1586-1795, inventarisnummer 1153, journaal van het schip *Dordrecht*, oktober 1759.

33. M.D. Teenstra, *De Nederlandsch West-Indische eilanden*, 2 delen, deel I *Curaçao*. Amsterdam: S. Emmering 1977 (onveranderde herdruk van de uitgave van 1836), 57-58, 59, 60-61.

zoals Blenheim, Habaai (Welgelegen) en Marchena, langs de noordwestelijke oever van het Schottegat in een gebied dat de naam Jodenkwartier zou krijgen (zie kaart nr. 2). Ook employés van de Compagnie, onder wie (vice-)directeur Matthias Beck, en vrije, dat wil zeggen niet in dienst van de WIC zijnde personen, kregen toestemming om plantages op te zetten. Wim Renkema plaatst het begin van de eigenlijke Curaçaose plantagegeschiedenis omstreeks 1660. Daarna ging het snel. Hiervoor werd al vermeld dat het opkomende belang van de kolonie als regionale slavenmarkt ook van invloed was op de ontwikkeling van het plantagewezen. Het aantal Compagnieplantages moest worden uitgebreid om in de voedselvoorziening van de tijdelijk op het eiland verblijvende negotieslaven te kunnen voorzien. Naast de plantages van de WIC werden er eind zeventiende eeuw, zoals hiervoor ook al gemeld, 111 particuliere plantages en ‘tuinen’³⁴ geteld en in 1725 werd gemeld dat al de bebouwbare grond in particuliere handen was; wat er voor de Compagnie nog restte was land dat ten hoogstens geschikt als weidegrond, als hoedanig het ook door omliggende plantages werd gebruikt. Na 1725 werden nog maar enkele nieuwe tuinen aangelegd, in hoofdzaak in het oostelijk deel van het eiland.³⁵

Kwesties over eigendom van grond en illegaal in bezit genomen gronden spelen vanaf het einde van de zeventiende eeuw. Alle grond was in principe eigendom van de WIC en kon slechts door het lokale gouvernement in concessie worden afgestaan. Maar in de praktijk werden de plantages en tuinen die in particuliere handen waren beschouwd als vervreemdbaar eigendom en vond er voortdurend usurpatie van grond plaats. Toen de Bewindhebbers begin achttiende eeuw een landmeter naar het eiland wilden sturen om het grondbezit in kaart te brengen, werd dit door de directeur ten zeerste afgeraden, omdat dit door de planters op alle manieren zou worden tegengewerkt en een dergelijke functionaris zelfs grote kans liep om te worden vermoord.³⁶

Faesch berichtte in 1741 dat zijn voorgangers al het goede land voor zich zelf hadden genomen of in eigendom of gebruik gegeven aan ingezetenen, die het vervolgens aan hun eigen plantages hadden toegevoegd. Het vee werd vanouds geweid op de gronden die oorspronkelijk aan de WIC toebehoorden en dat werd inmiddels als een recht beschouwd. Door illegale inname van land, inclusief de zich daarop bevindende waterputten was niet alleen nadelig voor de Compagnie maar kon ook aanleiding vormen voor heftige conflicten tussen planters onderling, zoals tussen Willem Meijer en Johannes Stuijling die elkaar in een rechtszaak bestreden, maar tegelijkertijd buiten de rechtszaal lichamelijk geweld niet schuwden. Faesch klaagde in dit verband ook over de problemen die hij ondervond om de Curaçaose bevolking in toom te houden.³⁷ Ook vrijen en slaven namen illegaal land in bezit. In 1707 werd melding gemaakt van door vrijen in gebruik genomen land bij Piscadera

---

34. De aanduiding ‘tuin’ kan niet duidelijk worden onderscheiden van wat men op Curaçao een ‘plantage’ noemde. Er bestond volgens W.E. Renkema wel een neiging om een groottecriterium te gebruiken, maar de scheidslijnen waren vaag – wat in het ene deel van Curaçao groot werd gevonden werd in een ander deel als klein beschouwd - en de grootte was niet altijd bepalend. Daarnaast werden nog de aanduidingen ‘stuk grond’, ‘kanoekje’ (afgeleid van het indiaanse woord ‘conuco’) en ‘savaan’ gebruikt. Wat de een tuin noemde, duidde een ander aan als een plantage en een derde als kanoekje. Zie W.E. Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf*, 20, 271 (noot 54).

35. Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf*, 14-17.

36. *Ibidem*, 16-18.

37. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr., 588, Faesch aan kamer Amsterdam, 3 januari 1741, 321v-322r.

en Motet.³⁸ Verschillende malen werd bericht dat ‘negertuinen’ door de ruitelij waren platgebrand.³⁹ Plantagebezit was overigens niet beperkt tot de blanke elite, zoals hierna nog zal blijken. Al in de eerste helft van de achttiende kregen verschillende welvarende vrije zwarten en gekleurden plantages in handen.

Renkema beschreef de Curaçaose plantages als bestaande uit drie gedeelten. Het grootste deel werd gevormd door heuvelachtig terrein, waar op sommige plaatsen de kale rots aan de oppervlakte kwam. Waar nog een dun laagje grond aanwezig was groeide in de regentijd een beetje gras, een schrale weide voor het vee. Het ‘hofje’, een soort boomgaard, was gelegen in een vochtige, van een dikke laag teelaarde voorziene vallei. In dit deel, dat hooguit enkele hectaren groot was, stonden vruchtbomen en vlakbij lagen meestal enkele groentebedden. Het belangrijkste gewas dat op de Curaçaose plantages werd verbouwd was de kleine maïs (sorghum) dat het basisvoedsel voor de slaven vormde. Dit gebeurde in een deel dat bestond uit enkele vlakke stukken grond en uit valleien, waar een humuslaag de rotsige bodem bedekte. Behalve kleine maïs werden hier ook wel pinda’s en bonen verbouwd. De ‘zerken’, de omheinde maïspercelen, namen maar een beperkt deel van de plantage in beslag.⁴⁰ Op een enkele plantage werd daarnaast tot in de achttiende eeuw indigo, katoen en, op aan de kust gelegen plantages die over moerasachtige stukken land beschikten, suikerriet verbouwd. De belangrijkste inkomstenbron voor de planters was echter de veehouderij. Er werd zoveel vee gehouden dat het gouvernement meende daaraan paal en perk te moeten stellen, overigens, volgens Renkema, zonder veel succes. Van de plantages die op niet al te grote afstand van de stad gelegen waren, werden daar door slaven de producten verkocht. Daarnaast vormde de bevoorrading van schepen naar alle waarschijnlijkheid een belangrijke mogelijkheid voor de planters om hun bedrijf rendabel te houden.⁴¹

De planterswoning was in de regel gesitueerd op een hooggelegen punt en zodanig gebouwd dat de passaat voor verkoeling kon zorgen. Vanuit de woning was er een goed overzicht over de landerijen en waren ook de planterswoningen van een of meer omringende plantages waar te nemen. Hoewel omschreven als imposant wat betreft omvang, was de planterswoning evenals de inrichting ervan verder vrij sober. Op de benedenverdieping werd gewoond en een zolder diende als opslagplaats voor producten en gebruiksvoorwerpen. Bijgebouwen bestonden uit een of twee *magasina*, voor maïsopslag met bijbehorende dorsvloer in de open lucht, stallen en een koetshuis en een ‘strafhok.’ Niet ver van het plantershuis lagen ook de strohutten van de slaven en de ommuurde koralen waar het vee ’s nachts werd ondergebracht. Omdat op de plantages vrijwel geen handelsgewassen werden verbouwd werden in de regel ook geen gebouwen aangetroffen, waarin de eerste ver- en bewerking van producten als bijvoorbeeld suikerriet werd verricht.⁴²

38. Buddingh’, *Otrobanda*, 43, 48.

39. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 207, rapport van de cornet F. Zaunsliefer, 1 juli 1720, 581r-581v; inv. nr. 576, kopie-rapport van de korporaal van de ruitelij H. Evertsz, 19 mei 1721, 274r-275r. ; inv.nr. 577, J.P. van Collen aan kamer Amsterdam, 19 oktober 1722, 81v-82r; kopie-verklaring van Hendrik Everts en Michiel Sparenbergh, 3 oktober 1721, 208r.

40. Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf*, 11.

41. Ibidem, 18-19.

42. Ibidem, 11-12.

Over de slavenpopulaties van de Curaçaose plantages is voor de vroegmoderne tijd weinig informatie beschikbaar. Uit boedelinventarissen van overleden personen en inventarissen van tuinen en plantages die werden opgemaakt bij eigendomsoverdracht is hoogstens enige informatie te vinden over aantallen slaven. Alleen over de slavenbevolkingen op de WIC-plantages is meer informatie omdat daarover, zoals over alle bezittingen van de Compagnie, periodiek aan de bewindhebbers werd gerapporteerd. De Compagnie was begin achttiende eeuw waarschijnlijk de grootste slaveneigenaar, met zo'n 600 tot 700 slaven (zie tabel 1.1.) Het grootste deel van de slaven van de Compagnie verbleef begin achttiende eeuw op de acht in die tijd nog in bedrijf zijnde plantages, waar zij voornamelijk een functie hadden voor de voedselvoorziening en de opvang van de honderden negotieslaven die jaarlijks op het eiland arriveerden. Toen de slavenhandel na de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) stagneerde werd besloten tot bezuinigingen. In 1717 werden op last van de bewindhebbers alle plantages met uitzondering van Hato verhuurd en de daar aanwezige slaven verkocht.⁴³

In de tabellen 1.2 zijn gegevens opgenomen, ontleend aan inventarissen en lijsten van overleden slaven, over de aantallen mannen, vrouwen en kinderen en over de sterfte. In tabel 1.3. is per locatie de getalsverhouding tussen de seksen opgenomen. Hieruit blijkt dat de verhouding tussen aantallen mannen en vrouwen bijzonder scheef was: er waren grofweg anderhalf tot tweemaal zoveel mannen als vrouwen op de plantages. De sterfte fluctueerde enorm (zie tabel 1.2). Over aantallen geboorten onder de slavenbevolking van de Compagnie werden geen opgaven aangetroffen. Het is niet onwaarschijnlijk dat de employés van de WIC opzettelijk hun superieuren hierover niet informeerden. Slaven die niet voorkwamen op de inventarislijsten bestonden niet voor de bewindhebbers en konden illegaal worden verhandeld of ongemerkt overgaan in het eigen particuliere slavenbezit van de WIC-bedienden. Maar ook zonder informatie over aantallen op Curaçao geboren slaven zal duidelijk zijn dat de omstandigheden niet gunstig waren voor een natuurlijke reproductie van de slavenbevolking. Het lijkt dat dit ook gold voor de particuliere plantages. Zoals hierna nog zal blijken in de paragraaf over de Curaçaose slavenhandel was er periodiek grote behoefte aan de aanvoer van nieuwe slaven omdat tekorten aan arbeidskrachten ontstonden.

Dit wordt bevestigd door min of meer toevallig bewaard gebleven informatie over de samenstelling van slavenhuishoudens op enkele van de WIC plantages. Bij de hiervoor genoemde verkoop van de plantageslaven van de WIC in 1717 werden lijsten van verkochte slaven opgesteld. Deels uit humanitaire overwegingen, deels uit vrees voor problemen besloot het gouvernement bij de verkoop om de gezinnen niet uiteen te trekken, maar de slaven per huishouden/gezin te verkopen.⁴⁴ Dankzij dit besluit is informatie bewaard gebleven over de samenlevingsverbanden van de slaven op de WIC-plantages. Deze gegevens zijn opgenomen in tabel 1.4. Totaal zijn op de lijst 215 slaven vermeld: 89 mannen, 67 vrouwen, 37 jongens en 22 meisjes. Het merendeel van de mannen, namelijk 51, leefde alleen. Van de vrouwen waren dit er 16, mogelijk vooral bejaarden. Tenslotte woonde een jongen solitair. Dus van de 156 volwassenen leefden er 67, of wel ruim 40%, merendeels mannen, alleen. De overige slaven waren verdeeld over totaal 47 huishoudens. Het merendeel van deze samenlevingsverbanden,

---

43. Jordaan, 'De veranderde situatie op de Curaçaose slavenmarkt', 495-496.

44. Ibidem, 496.

totaal 32, waarvan 19 paren zonder kinderen en de overige met een tot drie kinderen. In negen gevallen was sprake van een vrouw alleen met kinderen en in twee gevallen van een man alleen met kinderen. Twee huishoudens werden gevormd door personen uit drie generaties. In hoeverre dit beeld ook voor de particuliere plantages gold kan niet worden vastgesteld, maar aangenomen mag worden dat in ieder geval de populaties van de grotere plantages min of meer eenzelfde beeld vertoonden.

Renkema heeft een beschrijving gegeven van de werkzaamheden op de Curaçaose plantages in de negentiende eeuw. Deze zullen nauwelijks hebben verschild van die in de achttiende eeuw. Voor een belangrijk deel werd het werk bepaald door de cyclus van de teelt van de kleine maïs, die de helft van het jaar in beslag nam. In de maand oktober, aan het begin van het regenseizoen, werd er gezaaid. Gedurende de maanden daarvoor waren de gronden voorbereid: schoongekapt en geploegd of eenvoudig omgewoeld met de sjap, een soort hak. Gedurende de maanden november en december werden de ingezaaide velden gewied en de opgekomen maïsplanten van rupsen, ‘wurmen’ genoemd, ontdaan. Bij de veldwerkzaamheden, die werden uitgevoerd onder leiding van een of meerdere bomba’s, opzichters die zelf ook slaven waren, was er geen arbeidsverdeling tussen mannen en vrouwen; iedereen deed hetzelfde werk. De periode van september tot en met december was voor de slaven de meest drukke tijd. In de maanden januari en februari bestond de arbeid vooral uit het opbinden van de geknakte stengels en eventueel het openkappen van nieuwe velden. In maart werd geoogst. De maïspluimen werden dan met een mesje van de stengels gesneden, in manden (makotten) verzameld en naar de magazijnen overgebracht. Na de oogst, die gepaard ging met feestelijkheden, werden de op het veld achtergebleven stengels gekapt. Het dorsen van de maïs gebeurde niet onmiddellijk na de oogst, maar op gezette tijden wanneer de voorraad op was. De overige tijd van het jaar werd vooral besteed aan onderhoud van gebouwen en omheiningen (trankeren) en het schoonmaken van putten. Daarnaast was er nog het onderhoud van de groentebedden. Het hoeden van het vee was een dagelijks terugkerende taak die geen seizoenspieken kende.⁴⁵

Met name dankzij de motor van de internationale slavenhandel en het besluit om het eiland tot een vrijhaven te verklaren, groeide Curaçao vanaf het laatste kwart van de zeventiende eeuw snel uit tot een Atlantisch handelsknooppunt. Om als zodanig te kunnen functioneren was in de eerste plaats een zekere mate van stabiliteit noodzakelijk en daarnaast een behoorlijke graad van organisatie, zowel wat betreft bestuur en rechtspraak als op het gebied van voorzieningen en diensten, van scheepswerven en goederenopslag tot assurantie, juridische dienstverlening en bancaire faciliteiten. Na een kennismaking in de eerste paragraaf met het ‘decor en de figuranten’ zullen nu de voorwaarden voor het functioneren van het Curaçaose economisch en maatschappelijk bestel worden behandeld, een bestel waarin vrije zwarten en gekleurden als ook slaven, een cruciale rol speelden.

---

45. Renkema, *Het Curaçaose plantagebedrijf*, 113-116.

1.5 Bestuur en rechtspraak

Aanvankelijk was in de vroege handelsnederzettingen in de West de bestuursinrichting gebaseerd op de organisatie aan boord van schepen en was ook het materiële recht van toepassing waaraan men aan boord van schepen onderworpen was; schepelingen en kooplieden behielden hun woonplaats in de Republiek of werden geacht daar te wonen. Toen na de oprichting van de WIC in 1621 werd besloten tot permanente vestiging in de overzeese gebieden ontstond er behoefte aan regelingen ten aanzien van politie en justitie. In 1629 werd de organisatie van bestuur, wetgeving en rechtspraak geregeld in de *Ordre van Regieringe, soo in Policie als Justitie, inde Plaetsen veroverd, ende te veroveren in West-Indien*. Waar het octrooi van de WIC zou kunnen worden beschouwd als de ‘constitutie’ van deze organisatie, vormde de de *Ordre van Regieringe* de ‘organieke wet,’ waarin de belangrijkste juridische gebieden waren uitgewerkt. De werking van de *Ordre* was niet beperkt tot de gebieden die direct door de WIC werden bestuurd, maar was ook van toepassing op Suriname en Berbice, respectievelijk bestuurd door de Sociëteit van Suriname (opgericht in 1683) en de Directie van Berbice (opgericht in 1732), en op de patroonschappen.⁴⁶ Met dit 69 artikelen tellende document werden de belangrijkste wetten van de Republiek in de koloniën binnen het octrooigebied van de WIC van toepassing verklaard. Daarnaast werd beoogd om eenvormigheid van bestuur en rechtspraak te bewerkstelligen. De *Ordre van Regieringe* was in belangrijke mate gebaseerd op het uit 1624 stammende provisionele *Concept van Regieringe, soo in politie als justitie. . . inde Bahaia de todos los Sanctos, ende andere plaetsen. . . noch te veroveren in Brasil*, opgesteld aan de vooravond van de eerste poging om deze Portugese kolonie in te nemen, en bevatte behalve bepalingen met betrekking tot bestuur, wetgeving en criminele en civiele justitie verder artikelen ten aanzien van religie, militaire organisatie, grondpolitiek, enzovoort. De in de *Ordre* bepaalde toepassing van belangrijke delen van de in de Republiek gangbare wetgeving in de koloniën, leidde tot een concordantie van wetgeving die tot het einde van de negentiende eeuw gehandhaafd zou blijven.⁴⁷

Gedurende de eerste jaren van het WIC-bestuur op Curaçao was het recht een vorm van scheepsrecht op land. In het octrooi van de WIC was het militaire recht als uitgangspunt genomen. Op het moment dat zich personen gingen vestigen die niet onder bevel van de WIC stonden, moesten er instellingen en regels worden gecreëerd. De grondslag werd gevormd door de verwijzing naar de regelgeving in de Republiek in de *Ordre van Regieringe*.⁴⁸

---

46. Een patroon, meestal een vermogend koopman, was de initiator van een kolonisatieproject binnen het octrooigebied van de WIC, die voor deze onderneming formele toestemming had verkregen. De patroon, die de kolonisten rekruteerde en de hele onderneming bekostigde, ging daarbij een relatie aan met de WIC, die sterke overeenkomst vertoonde met de feodale leenverhouding tussen WIC en Staten-Generaal. Analogie aan de ‘verovering’ van land op de zee, waarvoor de graaf in de vijftiende eeuw indijkingsoctrooien uitgaf die de indijker, als ‘ambachtsheer’ een bepaalde rechtsmacht of heerlijkheid gaf over het ingedijkte gebied, werd de patroon als stichter van een kolonie in de Amerika’s ten tijde van de Republiek ook belast met de criminele en civiele rechtspraak binnen dit nieuw verworven territorium. Zie ook: Henk den Heijer, *De geoctrooieerde compagnie. De VOC en de WIC als voorlopers van de naamloze vennootschap*. Deventer: Kluwer 2005, 179; Van Grol, *De Grondpolitiek*, 13.

47. J.A. Schiltkamp, *De geschiedenis van het notariaat in het octrooigebied van de West-Indische Compagnie*, Den Haag: H.L. Smits 1964, 21-24; ‘Legislation, government, jurisprudence, and law in the Dutch West Indian colonies: The Order of Government of 1629’, *Pro Memoria. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 5 (2003) 320-322; A.J.M. Kunst, *Recht, commercie en kolonialisme in West-Indië vanaf de zestiende tot in de negentiende eeuw*, Zutphen: De Walburg Pers 1981) 57-58.

48. Bastiaan D. van der Velden, *Ik lach met Grotius, en al die prullen van boeken. Een rechtsgeschiedenis van*

Volgens de rechtshistoricus J.A. Schiltkamp is het voor een goed begrip van de toepassing van de wet in de koloniën niet alleen noodzakelijk kennis te hebben van het Nederlandse recht in zijn algemeenheid, maar ook van de plakkaten en resoluties van de Nederlandse gewesten en van de belangrijkste steden, met name van de wetgeving van het gewest Holland en die van de stad Amsterdam die in de koloniën domineerden.⁴⁹ Bastiaan Van der Velden stelt dat het geheel van wetgeving op Curaçao bestond uit in de Republiek door de Staten-Generaal of de hoofddirectie van de WIC voor de koloniën uitgevaardigde regelgeving en de regelgeving uit de Republiek die op grond van de Ordre van Regieringe gelding had. Maar de in het gewest Holland uitgevaardigde wetgeving had geen rechtskracht tenzij dit uitdrukkelijk was vermeld.⁵⁰ Slechts delen van het in de Republiek gangbare recht en van de regelgeving ten aanzien van juridische procedures waren gecodificeerd, zoals de *Ordonnantie van de Policien binnen Holland* en de *Ordonnantie op het stuk van de Justitie binnen de steeden en ten platten lande van Holland*, beide uit 1580. Een andere belangrijke rechtsbron werd gevormd door de jurisprudentie van het Hof van Holland en daarnaast de *Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleertheyd*⁵¹ van Hugo de Groot, met een compilatie van wetten en gebruiken en met inbegrip van het Romeins recht. In de Republiek werd bij de toepassing van de wet in een bepaalde zaak in de eerste plaats gekeken naar het geschreven recht. Als dat geen oplossing bood, dan werd (lokaal) gewoonrecht toegepast. Rechtsgeleerde Simon van Leeuwen (1625-1682) noemde de gemeenschap van goederen in het huwelijk als voorbeeld van een algemene gewoonte. Mocht dit ook geen uitkomst bieden dan greep men terug op het Romeins recht, het *Corpus Juris* van keizer Justinianus, dat binnen de Republiek sinds de Middeleeuwen als supplementair recht werd gebruikt en werd aangeduid als het Rooms-Hollands recht. Het Romeins recht vormde ook de rechtsbron voor de regulering van de slavernij. Ondanks de gecompliceerdheid zou volgens Schiltkamp dit rechtssysteem, dat op gelijke wijze in de koloniën werd toegepast, toch redelijk soepel hebben gefunctioneerd.⁵² Maar daar zijn, zoals hierna nog zal blijken, vraagtekens bij te zetten.

Vanuit de Republiek werden door de WIC, de beide sociëteiten en de Staten-Generaal wet- en regelgeving ten aanzien van de koloniën uitgevaardigd en instructies opgesteld voor de hoogste civiele en militaire functionarissen. Deze vormden onderdeel van de wetgeving van de respectievelijke koloniën en zijn essentieel voor een goed begrip van de bestuurlijke en justitiële structuur. Tenslotte kon het plaatselijke bestuur in de koloniën, de raad die belast was met de ‘politie’, het plaatselijk beleid, wet- en regelgeving uitvaardigen met een publiek karakter met name ten aanzien van openbare orde, markten, ambachten, taveernes en dergelijke. Deze kon echter te allen tijde worden teruggedraaid, vervangen of aangevuld door de superieuren in het moederland. Deze wetgeving werd bekend gemaakt door het ophangen van plakkaten, maar werd niet, zoals in de Republiek gebeurde, gebundeld in plakkaatboeken.⁵³

Curaçao, Amsterdam: Carib Publishing / B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam 2011, 120.

49. Schiltkamp, ‘Legislation’, 327-328.

50. Van der Velden, *Ik lach met Grotius*, 121.

51. Schiltkamp, ‘Legislation’, 328; Schiltkamp geeft in dit artikel alleen de titel van de Engelse vertaling van dit werk van Hugo de Groot, *The jurisprudence of Holland*.

52. Schiltkamp, ‘Legislation’, 327-32; Van der Velden, *Ik lach met Grotius*, 121-122.

53. Kunst, *Recht*, 204-205 en 209-217; Schiltkamp, ‘Legislation’, 326; Van der Velden, *Ik lach met Grotius*, 122-123.

De stadhouder, die vanaf 1749 de functie van opperbewindhebber van de WIC bekleedde, raakte in 1789 actief betrokken bij de organisatie van bestuur en rechtspraak in de direct door de WIC bestuurd gebieden. Hij zond de commissarissen W.A.S. van Grovestins en W.C. Boey naar de eilanden Curaçao, Sint Eustatius en Sint Maarten en naar vestigingen Demerary en Essequibo op de Wilde Kust. Zij hadden de opdracht om een onderzoek in te stellen naar het functioneren van bestuur en rechtspraak. Een van de aanleidingen voor het zenden van de commissie was een conflict dat op Curaçao was ontstaan met betrekking tot de wijze waarop juridische procedures werden gevoerd.⁵⁴

Bij de oorspronkelijke opzet van de organisatie van bestuur en rechtspraak in de Atlantische koloniën is gedacht aan het voorbeeld van de bestuurlijke organisatie in Azië: er zou dan een Hoge Regering in Brazilië worden gevestigd, waaraan de besturen van de andere koloniën ondergeschikt waren. Curaçao en de onderhorige eilanden Aruba en Bonaire waren aanvankelijk ondergeschikt aan Pernambuco. Daarna werd het eiland gedurende enkele jaren onder het gezag gesteld van gouverneur Peter Stuyvesant die in Nieuw Nederland zetelde. Na de verovering van deze kolonie door de Engelsen in 1664 kwam Curaçao rechtstreeks onder het gezag van de kamer Amsterdam van de WIC.⁵⁵ Uiteindelijk bleven alle individuele koloniën in de Amerika's en ook de bezittingen op de westkust van Afrika gescheiden bestuurlijke eenheden die ieder afzonderlijk directe banden hadden met de respectievelijke bestuurlijke organisaties in de Republiek: de WIC, de Sociëteit van Suriname, de Directie van Berbice en uiteindelijk de Staten-Generaal als de soeverein.

In de afzonderlijke koloniën was het hoogste gezag toegekend aan een commandeur, directeur of directeur-generaal, afhankelijk van het belang van de kolonie. Deze hoogste functionaris voerde veelal binnen de kolonie de titel van gouverneur. Bestuur en rechtspraak werden uitgeoefend door een raad onder voorzitterschap van de gouverneur. In de meeste koloniën was er sprake van slechts één raad, die zorg droeg voor zowel bestuur ('politie') als voor de criminele en civiele justitie. Maar in bijvoorbeeld Suriname werden politie en justitie vanaf het begin van het Nederlandse bestuur verzorgd door twee afzonderlijke raden, doorgaans aangeduid als hoven. Op Curaçao traden gedurende de zeventiende en achttiende eeuw dezelfde raadsleden die zich over bestuurlijke kwesties bogen ook op als rechters in civiele en criminele zaken. Vonnissen werden bij meerderheid van stemmen vastgesteld. Ook de volontaire rechtspraak, waarbij formeel geen sprake is van een geding tussen partijen, maar zaken betreft als het onder curatele stellen, het aanstellen van voogden en curatoren, het opstellen van (onder)trouwakten en de overdracht en het verhypothekeren van onroerend goed (met inbegrip van slaven) viel onder de rechtsprekende taak van directeur en raden. De samenstelling van de raad varieerde naar plaats en tijd, maar bestond in de regel uit de hoogste civiele en militaire functionarissen aangevuld met enkele vertegenwoordigers van de (blanke) burgerij, die niet altijd met genoegen deze onbezoldigde taak op zich namen. De

---

54. Zie voor de achtergronden van het zenden van de commissarissen Grovestins en Boey: W. Klooster, 'Economische malaise, politieke onrust en misdaad op Curaçao in de Patriottentijd', in: Maritza Coomans-Eustatia, Henny E. Coomans en To van der Lee (red.), *Breekbare banden. Feiten en visies over Aruba, Bonaire en Curaçao na de Vrede van Munster 16148-1998*, Bloemendaal: Stichting Libri Antilliani 1998, 101-108.

55. Klooster, *Illicit riches*, 63.

meeste raadsleden hadden geen juridische kennis.⁵⁶

De regeling van het bestuur van Curaçao was vastgelegd in de instructie voor de directeur, opgesteld door de bewindhebbers van de Compagnie onder goedkeuring van de Staten-Generaal. Het maximum aantal raadsleden was oorspronkelijk vastgesteld op zeven. Welke functionarissen deel uitmaakten van de raad en hoeveel burgers er in vertegenwoordigd waren varieerde door de tijd heen. Naast de gouverneur waren vanouds meestal de twee hoogste civiele functionarissen vertegenwoordigd, de commissaris van slavenhandel en de commissaris van de trein en vivres, die toezicht hield op de handel, pakhuizen en eigendommen van de Compagnie. Verder bezette in de regel tenminste een hoge militaire functionaris een raadszetel, de garnizoenscommandant of een van zijn officieren. In de zeventiende eeuw was het militaire element in de raad over het algemeen groter, terwijl ook schippers van de Compagnie zitting hadden. In de achttiende eeuw maakten de schippers plaats voor vertegenwoordigers van de blanke burgerij. Een van hen was altijd de kapitein van de burgermilitie, die door de burgerij werd gekozen, maar wiens aanstelling de goedkeuring van de Staten-Generaal vereiste. Na opheffing van de WIC verdween het militaire element geheel uit de raad.⁵⁷

Bepaalde taken werden in de achttiende eeuw gedelegeerd aan enkele speciaal daartoe geëngageerde raadsleden. In 1717 werd onder gouverneur Jonathan van Beuningen (1714-1720) een College van commissarissen van mindere questiën en geschillen ingesteld. Dit college, aangeduid als de 'kleine raad,' boog zich over eenvoudige zaken, aanvankelijk tot een bedrag van 300 peso, maar in 1761 verhoogd tot 600 peso. Er was een mogelijkheid om tegen uitspraken van de kleine raad in appèl te gaan bij de raad, nu aangeduid als grote raad.⁵⁸

Bij criminele zaken werd een prominente rol gespeeld door de fiscaal, die als openbaar aanklager optrad en daarmee zowel de Staten-Generaal vertegenwoordigde als de WIC. Hij was verantwoordelijk voor het onderzoek wanneer een strafbaar feit was gepleegd en voor de uiteindelijke uitvoering van een uitgesproken vonnis. Daarnaast werd hij ook verondersteld toe te zien op het functioneren van de andere civiele en militaire functionarissen in de kolonie en vervulde hij soms nevenambten zoals notaris, waterschout, of een andere controlefunctie op handel en scheepvaart. De fiscaal werd veelal geassisteerd door een schout en enkele gerechtsdienaren. In sommige koloniën had de fiscaal zitting in de raad, waarbij hij zowel een stem kon hebben als slechts een adviserende rol kon spelen. Wanneer de fiscaal een professioneel jurist was – wat niet altijd het geval was – kon dat een positieve invloed hebben op het niveau van de rechtspraak in de kolonie. Volgens Van der Velden was de fiscaal veelal de enige die enige rechtskennis had.⁵⁹

Schiltkamp stelde vast dat de juridische kennis in de koloniën tot eind achttiende eeuw in het algemeen gebrekkig was. Men wist nauwelijks welke wetten moesten worden

---

56. Kunst, *Recht*, 195-202; Schiltkamp, *Geschiedenis van het notariaat*, 25-29; Van der Velden, *Ik lach met Grotius*, 125-127.

57. Zie voor een compact overzicht van de samenstelling van de raad van Curaçao: R. Bijlsma, (bewerkt door T. van der Lee), *Inventaris van de archieven van Curaçao, Bonaire en Aruba, 1707-1828*, Den Haag: Algemeen Rijksarchief 1989, 1-3.

58. Van der Velden, *Ik lach met Grotius*, 128. Tussen 1746 en 1749 is de kleine raad tijdelijk ontbonden geweest. Kleine zaken werden in die periode behandeld door twee extra-ordinaire raden met de fiscaal als president. In 1749 werd de kleine raad in ere hersteld, maar in 1787 was deze waarschijnlijk opnieuw in onbruik; er werd dat jaar voorgesteld een dergelijk college in te stellen.

59. Kunst, *Recht*, 219-220; Schiltkamp, *Bestuur en rechtspraak*, 46-47.

toegepast, codificatie van lokaal uitgevaardigde plakaten was slecht georganiseerd, juridische literatuur was nauwelijks aanwezig - publicaties moesten soms zelfs van particulieren worden geleend! – en in veel gevallen zal zelfs de tekst van de *Ordre van Regieringe* niet voorhanden zijn geweest.⁶⁰ Juridische bijstand voor particulieren, als die al beschikbaar was, werd verleend door advocaten of zogenaamde praktizijns.⁶¹ In de Republiek dienden dit personen met een universitaire opleiding te zijn, maar in de koloniën was dit vaak niet het geval.⁶²

Er was geen mogelijkheid tot hoger beroep tegen uitspraken van rechtbanken in de koloniën; de rechtspraak in de koloniën werd gezien als een lokale aangelegenheid en vonnissen van de lokale raden belast met criminele en civiele justitie werden, conform het octrooi verleend aan de Tweede WIC in 1674, gelijk gesteld met uitspraken van rechtbanken in hoogste instantie in de Republiek. Er was echter wel een mogelijkheid om vonnissen uit de koloniën ter revisie voor te leggen aan de Staten-Generaal, zowel in civiele als criminele zaken. In civiele zaken moesten beide partijen de stukken met betrekking tot de zaak binnen twee jaar na de uitspraak opzenden naar de Staten-Generaal. De Staten-Generaal verzochten vervolgens advies aan een rechtscollege in de Republiek; meestal, maar niet altijd, was dit het Hof van Holland. Omdat van de mogelijkheid van revisie nogal eens onnodig gebruik werd gemaakt, werd in 1778 hiervoor een nadere regulering uitgevaardigd. Bepaalde zaken, zoals vonnissen in geschillen onder de 600 gulden en beschikkingen waarin ouders het huwelijk van hun kinderen trachtten te beletten kwamen niet in aanmerking voor revisie.⁶³ Een groot aantal gedurende de achttiende eeuw door de Staten-Generaal behandelde revisiezaken betrof vonnissen gewezen op Curaçao, waaronder ook aan slavernij gerelateerde zaken.⁶⁴

In het algemeen is het oordeel over de wijze waarop de rechtspleging in Curaçao functioneerde niet bepaald gunstig. Bastiaan van der Velden noemt de rechtspleging op het eiland in de zeventiende en achttiende eeuw een achilleshiel. Hij stelt: ‘Onduidelijkheid over het toepasselijke recht, het bijna ontbreken van appèlmogelijkheden, rechtspraak door leken in de afwezigheid van advocaten, zijn de belangrijkste bezwaren.’⁶⁵

1.6 De praktijk van de rechtspraak: de kritiek van fiscaal mr. Hubertus Coerman

Over de gang van zaken bij criminele processen waarbij vrije zwarten of gekleurden waren

---

60. Kunst, *Recht*, 207-209, 218; Schiltkamp, *Geschiedenis van het notariaat*, 46-60; Schiltkamp, *Bestuur en Rechtspraak*, 64; Van der Velden, *Ik lach met Grotius*, 136.

61. Een praktizijn was een juridisch adviseur zonder academische opleiding, die partijen bijstond in een proces. In de negentiende eeuw werd de toelating van praktizijns tot de rechtbank geformaliseerd. Zie Bastiaan D. van der Velden, *Van Praktizijnsopleiding tot juridische faculteit. 140 jaar juridisch onderwijs op Curaçao*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009. Van der Velden, die zich daarbij op B de Gaay Fortman baseert, noemt J.W.C. van Laar als mogelijk de vroegst bekende praktizijn op Curaçao in 1746. Zie ook B. de Gaay Fortman, ‘Rechtsbedeling en praktizijns in vroeger jaren’, *Antilliaans Juristenblad*, derde jaargang, nr. 4, oktober 1953, 89-91. Zie verder over Van Laar ook: Han Jordaan, ‘Curaçao: een aangewezen oord voor mislukkelingen? Achtergronden van de Memorie van J.W.C. van Laar’, in: Maritza Coomans-Eustatia, Henny E. Coomans en To van der Lee (red.), *Breekbare banden. Feiten en visies over Aruba, Bonaire en Curaçao na de Vrede van Munster 1648-19998*, Bloemendaal: Stichting Libri Antilliani 1998, 43-52.

62. Kunst, *Recht*, 224; Van der Velden, *Ik lach met Grotius*, 147-148.

63. Kunst, *Recht*, 223; Schiltkamp, *Bestuur en rechtspraak*, 55-57; Van der Velden, *Ik lach met Grotius*, 129-130.

64. Zie: NL-HaNA, 1.01.02, Archief van de Staten-Generaal (ASG), 1550-1796, inv.nrs. 9488-9628, processtukken van rechtbanken in West-Indië.

65. Van der Velden, *Ik lach met Grotius*, 150.

betrokken als verdachten zijn we goed geïnformeerd dankzij fiscaal mr. Hubertus Coerman, die in 1763 op Curaçao arriveerde. Coerman, een jonge jurist die vers uit de Republiek arriveerde, was volstrekt onbekend met de Curaçaose samenleving, de praktijk van de slavernij en met de mentaliteit van de blanke bevolking.⁶⁶ Hij stoorde zich aan de blanke vooringenomenheid ten aanzien van niet-blanken. Hij stelde dat

‘al wat blank is is hier egael; ook sijn de geringste aan de edelste geparenteert. De status seu conditio personarum werd niet verdeelt quod homines sunt vel liberi vel servi, sed quod sint vel albi vel negri. Ja dit gaet so verre dat al wie maar blank is sig over de neegers off moulatten ‘t zij vrije off slaeven eene formeele jurisdictie cum imperio aanmatigt.’⁶⁷

Volgens de instructies van ‘Hunne Hoogmogenden’ zou het Romeinse recht moeten worden toegepast, maar dat gebeurde volgens de fiscaal zelden.⁶⁸

De bewindhebbers namen de kritiek van de fiscaal serieus. Daarbij speelde mogelijk een rol dat in dezelfde periode dat de bewindhebbers de brief van Coerman ontvingen de zaak werd besproken van een vrije zwarte vrouw, Mariana Franko, die op dat moment in Amsterdam verbleef en claimde het slachtoffer te zijn van een enkele jaren eerder tegen haar gevoerd schijnproces. Mariana Franko was naar eigen zeggen valselijk beschuldigd van diefstal en heling en vervolgens tot verbanning veroordeeld. Haar bezittingen waren geconfisqueerd en openbaar verkocht. De kwestie van Mariana Franko was door de Heren Tien in hun jaarlijkse vergadering besproken de dag voordat de behandeling van de brief van Coerman op de agenda stond.⁶⁹ Op de zaak van Mariana Franko zal in het derde hoofdstuk worden ingegaan.

Coerman had al eerder, de eerste maal enkele maanden na zijn aantreden als fiscaal, kritiek geuit op de justitiële organisatie van Curaçao. Hij had er onder meer voor gepleit om de fiscaal, als vertegenwoordiger van de Staten-Generaal, een hogere rang te geven binnen de hiërarchie van het eilandbestuur zodat hij beter zijn autoriteit zou kunnen laten gelden en zijn collega’s controleren bij de uitoefening van hun taken en waar nodig ook corrigeren. Ook stelde hij voor om de criminele procedures op gelijke voet te brengen met die in het moederland en de schout meer dienaren ter beschikking te stellen zodat deze beter in staat zou zijn om orde en rust te handhaven.⁷⁰

Directeur Jean Rodier (1758-1761; 1762-1782) was niet gelukkig met deze kritiek en klaagde er op zijn beurt tegenover de bewindhebbers over dat de fiscaal zijn werk niet goed deed en zich bovendien gedroeg alsof hij niet aan het gezag van Rodier onderworpen was. Coerman leek klachten vanuit de blanke bevolking over ‘assurante bejegeningen en hostilitijten van negers en moulatten’ te negeren en weigerde om, zoals gebruikelijk was, op

66. Han Jordaán, ‘Free blacks and coloureds’, 63-86.

67. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 604, Coerman aan kamer Amsterdam, 23 augustus 1765, 1421.

68. Ibidem.

69. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 14, notulen van de vergaderingen van de Heren Tien, 4 en 5 April 1766, respectievelijk 239v. 258r-258v.

70. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 1163, nr. 115, kopie-brief Coerman aan de kamer Amsterdam, 14 oktober 1763.

basis van dergelijke beschuldigingen meteen te straffen, zonder verder proces en slechts met een kennisgeving aan gouverneur en raden. In plaats daarvan startte hij langdurige procedures met als gevolg dat daders ongestraft bleven.⁷¹ Directeur en raden voorspelden dat ‘zoo den Fiscaal zijn sijstemas deurgaet en ingressies vind, namentlijk dat een neger en moulat even als een blank hier gehandelt moet worden en dat in een land als hier daar wel twintig negers en moulatten teegens een blank is, kan Uw Ed. Groot Agtb. seer faciel considereeren hoe se te regeeren zullen zijn, daar geen vreesse voor blanken dan hoeft te weesen’.⁷² En, zo werd eraan toegevoegd, als de situatie niet verbeterde dan zou de raad gedwongen zijn tot het nemen van verregaande maatregelen.⁷³

De relatie tussen de fiscaal en gouverneur en raden verslechterde snel. Coerman werd niet meer uitgenodigd om de raadsvergaderingen bij te wonen. In plaats van in te binden ging Coerman echter door met het leveren van kritiek. De blanke burgerij gedroeg zich volgens de fiscaal aanmatigend en men had zichzelf het privilege toegekend dat het aan de schout of de fiscaal verbod om een huiszoeking te doen bij een blanke verdachte of een blanke in diens huis of in dat van een andere burger te arresteren. Dat kon alleen in aanwezigheid van het ‘volle geregt’, dat wil zeggen de volledige raad. Een van de gevolgen was dat bannelingen rustig over straat konden wandelen en wanneer zij de schout zagen aankomen simpelweg een huis binnenvluchtten, waar zij niet konden worden opgepakt. Tegen de tijd dat de volledige raad bijeen was geroepen en een bevel tot arrestatie kon worden gegeven was hij al lang verdwenen. Het was een privilege dat volgens de fiscaal nergens op was gebaseerd. Tijdens heftige discussies die hierover waren gevoerd in de raadsvergaderingen was Coerman vooral in conflict gekomen met de kapitein van de burgerij Gerrit Specht, die zelfs had bedreigd om de fiscaal, mocht deze ooit bij hem huiszoeking willen doen, te ‘doorsteken’. Kortom, de blanke burgerij had weinig ontzag voor de employés van de Compagnie die boven hen waren gesteld.⁷⁴

Deze houding van de blanke bevolking en de ruimte die men had om naar zogenaamd gewoonterecht en gebruiken te verwijzen had, zo stelde Coerman vast, negatieve gevolgen voor de vrije zwarten en gekleurden. Wanneer een beschuldiging werd ingebracht door een blanke tegen een niet-blank persoon werd deze, volgens de fiscaal, meestal vooraf gegaan door een ‘narratio factio, sonder enig bewijs en ‘t welk veeltijds in leugentael bestaet, waarop dan geconcludeert werd dat er immediaet moet regt geschieden of dat men anders sijn eijgen regter sal sijn, volgende dan ordinaire daar nog bij wij sijn blanken en hebben familie die ons zullen assisteeren, met somtijds nog veele andere brutaliteijten meer’.⁷⁵ Coerman bekende aan zijn superieuren dat hij zich soms haast gedwongen zag om deze klagers bijna met geweld uit zijn kantoor te verwijderen. De verwording van het Curaçaose rechtssysteem zou volgens de fiscaal al zo ver zijn gevorderd dat wanneer een blanke een zwarte of gekleurde doodde, ongeacht of deze een vrije of een slaaf was, de dader hoogstens met een geldboete werd gestraft. De discussie van dit onderwerp in de raadsvergaderingen had tot heftige botsingen

---

71. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 604, gouverneur en raden aan kamer Amsterdam, 3 juli 1765, 1104-1108.

72. Ibidem, 1105.

73. Ibidem, 1108.

74. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 604, Coerman aan kamer Amsterdam, 23 augustus 1765, 1422-1425.

75. Ibidem, 1420.

met de kapitein van de burgerij geleid, die had verklaard dat hij ‘nooijt permitteeren soude dat ijmand van sijne burgers om eenige neeger off moulat aan den lijve zoude gestraft werden’.⁷⁶ Deze uitspraak werd gedoogd door de gouverneur. Volgens de instructies van de Staten-Generaal was het Romeins recht van toepassing op alle slavernijgerelateerde kwesties maar, aldus Coerman, dat gebeurde nauwelijks.⁷⁷

Er was ook kritiek op de algemene kwaliteit van de rechtspraak. Zo zouden de zittingen van de raad in zijn hoedanigheid als rechtbank zo zijn georganiseerd dat soms een absurd aantal van 50 tot 60 zaken op een ochtend moesten worden behandeld. Volgens Coerman zou er pas verbetering komen wanneer de bewindhebbers meer kundige personen naar het eiland zouden sturen. Hij stelde zijn superieuren verder voor om formele wetgeving voor de kolonie te ontwerpen, zodat het refereren aan allerlei gewoonterecht en privileges zoals het maar uitkwam, kon worden tegengegaan.⁷⁸

Na de ontvangst van deze brief besloten de Heren Tien de raad een reactie te vragen. De kamer Amsterdam werd belast met de verdere afhandeling van de zaak.⁷⁹ Toen de raad kennis nam van deze kritiek van de fiscaal was de reactie buitengewoon heftig. De burgerradsleden en de kapitein van de burgerij voelden zich diep beledigd en dreigden onmiddellijk op te stappen. Alleen wanneer zij behoorlijk genoegdoening zouden krijgen voor het aangedane affront waren zij bereid in functie te blijven. Coerman werd beschouwd als een verrader en de gouverneur verklaarde dat hij ernstig had moeten inpraten op de kapitein van de burgerij om zijn mensen in de hand te houden aangezien enkele burgers al plannen maakten om de fiscaal te ‘attaqueeren’.⁸⁰

Gouverneur en raden voelden zich ernstig in het nauw gebracht en gaven zich veel moeite om de beschuldigingen van de fiscaal te weerleggen. Hun reacties vormen een interessante aanvulling op het door Coerman geschetste beeld en werken eerder versterkend dan ontkrachtend. Gesteld werd dat ‘in alle continenten’ er tussen ‘swarten en hunne verbasterde afkomelingen merkelijke distincties werden gemaakt’, alleen niet op de manier zoals door de fiscaal werd gesuggereerd, ‘of die lieden in ‘t stuk van de Justitie soude overgegeeven weesen aan een ijders beschijdenthijt’. De vrije niet-blanken werden nergens beter behandeld dan op Curaçao. Het was slechts zo dat door ‘ordentelijke lieden merkelijke distincties worden gemaakt’ en het was zaak ‘sig niet ligt meede te egaliseeren en converseeren’. Al te nauwe contacten moesten worden voorkomen, want dat was ‘t geene dat slag van volk heeden daags assuranter doet zijn als se plagten te weesen’.⁸¹

Om de bewindhebbers meer inzicht te geven in de onderlinge verhoudingen tussen blanken, slaven en vrije niet-blanken op Curaçao werden verschillende voorbeelden gegeven van zaken die op het eiland waren voorgekomen. In gevallen waarbij een slaaf een blanke bedreigde met een wapen of ernstiger, sloeg of verwondde, werd altijd een lijfstraf opgelegd

76. Ibidem, 1421-1422.

77. Ibidem, 1422.

78. Ibidem, 1425.

79. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 14, notulen van de vergadering van de Heren Tien, 5 april 1766, 258r-258v.

80. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 605, Rodier aan kamer Amsterdam, 24 oktober 1766, 441-45.

81. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 605, directeur en raden aan kamer Amsterdam, 30 December 1766, 470-472.

of in het meest extreme geval de doodstraf. Dit soort incidenten werd als zeer ernstig beschouwd en diende ook onmiddellijk aan de fiscaal te worden gemeld. In het omgekeerde geval werd soms een boete opgelegd of, wanneer het een slaaf van een ander betrof, moest een schadevergoeding worden betaald. Het was nog nooit voorgekomen dat een blanke een lijfstraf had moeten ondergaan voor een daad van geweld gepleegd tegen een slaaf. In zaken van geweld tussen slaven onderling werden beide partijen als gelijken behandeld en er werd dan ook als zodanig gestraft, al werd ook rekening gehouden met de eventuele schade voor de eigenaren. Om de schade voor de meester beperkt te houden werden criminele slaven soms in naburige koloniën verkocht.

De meest ingewikkelde zaken waren die tussen blanken en vrije niet-blanken. De getuigenis van een zwart of gekleurd persoon tegen een blanke werd niet aanvaard. Maar de mogelijkheid stond open voor een blanke om ten gunste van een niet-blanke te getuigen, mits hij een goede reputatie had. Wanneer een zwarte of gekleurde persoon door een blanke was geslagen en er konden blanken gevonden worden die bereid waren om te bevestigen dat hij zelf onschuldig was, dan stond het slachtoffer vrij om een aanklacht in te dienen bij de fiscaal. Maar tegelijkertijd stond het de fiscaal vrij om de zaak dan te behandelen zoals het hem het beste leek. Wanneer er blanken bereid waren om ten behoeve van het gekleurde slachtoffer voor de rechtbank te getuigen, dan kon de blanke dader worden veroordeeld tot het betalen van een boete. In het geval van 'verbaale injurie' van een vrije door een blanke kon geen rechtszaak worden aangespannen tenzij het om 'enorme feijten' ging. In het verleden hadden, volgens gouverneur en raden, fiscaals dergelijke zaken altijd met omzichtigheid behandeld, waarbij de lokale omstandigheden en de belangen van gouvernement en burgerij werden afgewogen tegen 'de arrogante inborst van Swarten'. En aangezien er wel twintig zwarten waren tegenover een enkele blanke, was het zaak de eersten 'in teugel' te houden. Wanneer het noodzakelijk was om een blanke te straffen, dan diende dat niet openlijk te gebeuren, maar 'civiel en stil', en niet openbaar zoals Coerman wilde omdat 'de negers' dan in hun 'assurantigheid' zouden worden gesterkt.⁸²

Wanneer een blanke een niet-blanke ervan beschuldigde hem te hebben mishandeld, dan werd hij, mits van onbesproken gedrag, op zijn woord geloofd, vooral wanneer hij de sporen van het geweld op zijn lichaam kon tonen. Maar, aldus gouverneur en raden, de fiscaal

---

82. Ibidem, 472-476. Het probleem van het straffen van blanken leidde ook tot een enigszins bizar conflict tussen directeur Rodier en de garnizoenscommandant kapitein-luitenant B. van der Veen. Toen een aantal blanke matrozen tot een lijfstraf was veroordeeld die moest worden uitgevoerd aan boord van de Compagniesbark, werden enkele artilleristen aangewezen om deze straf uit voeren, omdat volgens Rodier 'aen Boord van de Bark maar twee Blanken sijn, de Schipper en Bootsman, niet kunnende daar toe de matroozen emplooiieren als negers zijnde en dat de Constitutie van de Westindien absoluijt niet permitteert dat een neger sijn handen op een Blank sal slaen'. Kapitein-luitenant Van der Veen had zich hertegen verzet en de directeur te kennen gegeven 'dat 't bij geen een mogentheijd practicabel is dat Artillerie bediendens werden gebruikt tot ander werk als de artillerie betreft, bovendien dat het onder correctie schande was dat artilleriste wierde afgesondert om matroosen voor 't gat te slaan, jaa dat ik vermeende dat 't strijdig was teegens 't character dat mij gunstig door UEd. was opgedrgen omme te commandeeren over een volk dat tot zulke straf oefeningen wierd afgesondert'. Zie respectievelijk NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 1163, nr. 184, J. Rodier aan kamer Amsterdam, 9 maart 1765 en nr. 186, kopie-brief van B. van der Veen aan kamer Amsterdam, 15 februari 1765; inv.nr. 586. Er had zich in 1739 een geval voorgedaan waarbij een mulat genaamd Andries Sotto was vermoord door een blanke, een zekere Claas Visser. Omdat het slachtoffer een slaaf was kon Visser wel worden gestraft maar niet met de dood. Daarbij werd verwezen naar Exodus, cap. 21, vers 20 en 21: een slaaf was geen persoon maar 'des meesters geld'. Zie: NWIC inv.nr. 586, vertoog van Jan van Schagen, 16 januari 1739, 193v.

Coerman was van mening dat dit onvoldoende bewijs was en dat veroorzaakte veel bitterheid onder de blanke bevolking en moedigde ‘negers en mulatten’ alleen maar aan om, wanneer zij een blanke alleen tegenkwamen, hem te mishandelen. Niet-blanke daders werden echter normaal gesproken in dergelijke gevallen tot een lijfstraf of tot verbanning veroordeeld. Mocht de blanke als eerste hebben geslagen, hetgeen volgens gouverneur en raden regelmatig voorkwam, dan werd de zwarte of gekleurde dader desondanks gestraft, al werd dan ook bij het vonnis rekening gehouden met verzachtende omstandigheden en vooral ‘de qualijtjt en conduite van een blank in teegenstelling van die van een neger’. Want, zo besloten gouverneur en raden, dat ‘wij met schaamte moeten avouereen en belijden dat er hier wel blanken zijn met swarte zielen, visa vers, dog in alle andere reele acties mag een vrije neger of moulat sonder differenties ageeren’.⁸³

De bewering van de fiscaal dat wanneer een blanke een vrije niet-blanke doodde hij slechts met een boete werd gestraft, werd met klem ontkend en als ‘passieus en maliteus’ betiteld. Als een dergelijke kwestie zich voordeed werd eerst altijd bekeken wat de intentie en wat de gevolgen van de daad waren. Er moest een onderscheid worden gemaakt tussen een moord en doodslag gepleegd in een staat van drift. Van dat laatste waren er wel voorbeelden en daar was in het verleden altijd zeer voorzichtig mee omgegaan; dergelijke zaken werden behandeld zonder er veel ruchtbaarheid aan te geven. Maar toen Coerman eens zo’n zaak te behandelen kreeg had hij hierover uitgebreide discussie gevoerd met andere academische juristen met als gevolg ‘dat de Swarten dies wegen niet wijng sig durven uijtlaaten en blanken in veele opsigten trotseeren, te meer wijl de Fiscaal sig wel geuijt heeft dat een neger of moulat so goed als een blank is, welke gesegde hier niet wel moraliseert of convenieert’. Er waren volgens gouverneur en raden geen gevallen bekend van moord op een vrije zwarte of gekleurde gepleegd door een blanke. Zou een dergelijke zaak zich voordoen, dan zou de dader waarschijnlijk worden veroordeeld tot een boete of tot verbanning. Er had zich wel een geval voorgedaan van de schipper die een van zijn gekleurde bemanningsleden had mishandeld naar aanleiding van een diefstal. De matroos was daarna overleden, maar volgens de raad kon niet worden vastgesteld of dit het gevolg was van de mishandeling of dat er een andere oorzaak was. Als getuigen van het incident waren er slechts een blanke en twee gekleurden geweest. De schipper was uiteindelijk bij verstek veroordeeld tot verbanning, maar diens vader was inmiddels met bewijzen voor de onschuld van zijn zoon gekomen en de zaak werd nu aangehouden.⁸⁴

---

83. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 605, directeur en raden aan kamer Amsterdam, 30 december 1766, 476r-477r.

84. Ibidem, 477r-482r. De zaak waar gouverneur en raden naar verwezen betreft de doodslag van de matroos Juan Nicolaas, een ‘sambo’, door de schipper Isaac Henriquez Moron. Het incident had zich voorgedaan aan boord van het schip Jonge Abraham tijdens een reis. Juan Nicolaas, die door Moron was betrapt op diefstal, was in opdracht van de schipper aan de boegspriet vastgebonden en vervolgens afgeranseld, waarna hij overleed. Zowel de chirurgijn, Pieter Thijsen, als de bootsman, een mulat genaamd Alons Duvalje (een voormalige slaaf die in het bezit was van zijn vrijbrief maar verplicht was om voor zijn oude meesteres te blijven werken) hadden geprobeerd om Moron tegen te houden. De schipper was extreem gewelddadig opgetreden en had op een bepaald momen Juan Nicolaas met een bijl willen onthoofden. Het verhaal werd later bevestigd door de vrije mulat Jacobus de Meij, die als luitenant op het schip had gevaren. Zie: NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv. nr. 605, verhoren, 6 en 10-2-1766 en 1-3-1766, 210-219, 282-288. Zie ook: 1.01.02, ASG, 1576-1796, inv. nr. 9522, brief met bijlagen van gouverneur en raden van Curaçao aan de Staten-Generaal van 15 april 1766 naar aanleiding van klachten van de markies De Puento, Spaans buitengewoon ambassadeur, tegen schipper Isaac

Er bestond geen verzameling van wetten en regels in de kolonie of, aldus gouverneur en raden, in ieder geval was die niet in de gouvernementssecretarie aangetroffen. De kolonie was ook altijd zonder specifieke wetten of directieven bestuurd. Op Curaçao was altijd het gewoonterecht gevolgd en dat was, volgens gouverneur en raden, altijd gunstig geweest voor de stabiliteit, orde en rust in de kolonie. Het volgen van academische theorieën van rechtsgeleerden, die de dagelijkse praktijk en de aard van de kolonie en haar bevolking niet begrepen of weigerden te begrijpen, leidde tot instabiliteit. Er ontstonden zo gecompliceerde procedures en herhaalde klachten die onaangenaam waren voor zowel de staat als de Compagnie en dat, zo werd eraan toegevoegd, wisten de bewindhebbers maar al te goed.⁸⁵

De raad verklaarde tot slot dat hij graag verdere instructies van zijn superieuren ontving over hoe er diende te worden rechtgesproken, het was uiteindelijk eenvoudiger om te gehoorzamen dan om uit te voeren. Het werd aan het oordeel van de bewindhebbers overgelaten of de slaven in de oudheid wat betreft 'seden als inborst' vergeleken konden worden met Afrikaanse slaven, op wie volgens de instructies van de Staten-Generaal het Romeins recht van toepassing was. Wanneer de niet-blanken volgens de wet zouden worden behandeld, dan zou dat betekenen dat zij ook onderwijs zouden moeten krijgen en dan zouden er om te beginnen scholen moeten worden gesticht op kosten van de slaveneigenaren. De raad was zonder meer bereid om te gehoorzamen en zich te laten instrueren maar bij voorkeur niet door 'verwarde geleerde jongelingen'.⁸⁶ Alle andere beschuldigingen van Coerman werden afgedaan als onkunde, laster en belediging van de raad. Men vroeg de bewindhebbers om de fiscaal 'exemplair' te straffen.⁸⁷

De grote tegenstander van Coerman in de raad, de kapitein van de burgerij Gerrit Specht, schreef een afzonderlijke, zeer uitgebreide brief. Specht stelde daarin onder mer dat 'vrije slaven' nooit waren onderdrukt in zaken waarin zij in hun recht stonden. Hun afzonderlijke positie was wel benadrukt door het feit dat zij van oudsher altijd in afzonderlijke compagnieën hadden gediend en er waren ook plakkatens uitgevaardigd om al te grote brutaliteiten tegen blanken te beteugelen. Maar Coerman zou sinds zijn komst op het eiland niet anders hebben gedaan dan de zwarten en gekleurden boven de blanken 'te verheffen'. En de kapitein van de burgerij beloofde om met 'onwraakbare' bewijzen te komen om dat aan te tonen. De handelwijze van de fiscaal was strijdig met de 'costumen' van Curaçao en 'gantsch America'.⁸⁸ Ook Specht benadrukte nog eens dat er wel twintig negers en mulatten tegenover een blanke waren en dat wanneer de niet-blanken niet gedwongen zouden worden om behoorlijk respect tegenover blanken te tonen, maar zelfs boven blanken werden 'gepraefereerd en geprotecteerd, zij in het geheel de hoofden zullen opsteeken en het gantsche eijland het onderste boven keeren, zo als dat zoort van volk daar altijd op uijt zijn om boven

---

Henriques Moron, wonende in Curaçao. Er bleken ook klachten over Moron te zijn wegens wangedrag tegenover Spaanse onderdanen op de Venezolaanse kust. In de zaak tegen Moron was Coerman als aanklager opgetreden. Het dossier bevat onder andere een beëdigd verhoor van de vrije mulat Jacobus de Meij, waarin hij ook werd ondervraagd over de omstandigheden rond de dood van Juan Nicolaas.

85. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 605, gouverneur en raden aan kamer Amsterdam, 30 December 1766, 491-493.

86. Ibidem, 482-488.

87. Ibidem, 490-542.

88. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 605, Gerrit Specht aan kamer Amsterdam, 21 januari 1767, 563-567.

de blanken te primeeren; en die in alles naar het oog te steeken zo dat het eijndelijk so verre sal koomen dat geen blank ongemollesteerd of ongeattaqueerd op straat zal durven koomen, so als daar reeds een begin van is'.⁸⁹

Specht memoreerde het geval van een zekere Manuel van Moses Alvares Correa die bij de fiscaal was gekomen met een mulatte slaaf, die van plan zou zijn om weg te lopen. Toen Correa verzocht om de slaaf daarover nader te ondervragen, kreeg hij tot antwoord van Coerman dat hij deze slaaf niet behoefde te spreken omdat dat hij evenveel geloof hechtte aan wat zwarten zeiden als aan wat de 'beste' blanken zeiden, dat het hem verder weinig kon schelen of alle slaven van het eiland weg zouden lopen en dat hij daarop geen recht wilde doen.⁹⁰

Specht gaf een lange opsomming van alle zaken, grotendeels geweldsdelicten, tussen blanken en niet-blanken waaruit moest blijken dat de fiscaal niet adequaat optrad door de zaken lang in behandeling te houden of zelfs blijf gaf van partijdigheid in het voordeel van zwarten en gekleurden. De 'musties' Philip Kemp, bijvoorbeeld, had de blanke Dirk Kool aangevallen en een bebloed gezicht geslagen. Er was een blanke getuige geweest van het incident, maar Coerman had de zaak al twee jaar in behandeling. De vrije mulattin Maria Bulté had de dochters van een zekere Evert Franken in hun eigen huis beledigd en zou tot geweld zijn overgegaan wanneer men dit niet op tijd had kunnen beletten. Klachten van Franken werden door Coerman echter niet in behandeling genomen. De gekleurde Pieter Henriques, 'een Joode Bastaard zoon', zou vrijwel voor de deur van de fiscaal de blanke Daniel Veeris hebben aangevallen waarna beiden elkaar met stokken hadden geslagen. Beiden kregen door de fiscaal een boete opgelegd, maar Veeris het hoogste bedrag, hetgeen als een belediging kon worden beschouwd.⁹¹

Zeer tot de teleurstelling van de fiscaal en wellicht ook tot zijn verbazing werden de reacties van de raad en van de kapitein van de burgerij door de kamer Amsterdam als volledig bevredigend beschouwd en dat had men aan directeur en raden laten weten evenals aan de fiscaal. De kamer Amsterdam bepaalde dat Coerman zich niet langer diende te bemoeien met de zaken van de raad, maar zich verder punctueel aan de uitvoering van zijn instructie moest houden. In het geval van problemen als gevolg van werkelijke dan wel vermeende inconsistenties moest het gewoonterecht op Curaçao worden gevolgd en de privileges van de burgerij moesten worden gerespecteerd. Van de raad werd verwacht dat behoorlijk respect zou worden getoond voor de fiscaal, maar het werd niet langer wenselijk geacht om nog een jurist aan de raad te verbinden. De adviserende stem van de fiscaal in de raad werd uit de instructie van Coerman geschrapt. Het stond de raad verder vrij om zich bij ingewikkelde juridische kwesties door een onafhankelijk en neutraal jurist te laten adviseren. Van de raad werd wel verwacht dat hij goede justitie en de handhaving van orde, rust en veiligheid zou garanderen. Coerman protesteerde maar de Heren Tien namen dit slechts voor kennisgeving aan.⁹² Er werd

---

89. Ibidem, 565.

90. Ibidem, 582.

91. Ibidem, 576.

92. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 422, Resoluties kamer Amsterdam, 12 Mei 1767; inv.nr. 476, kamer Amsterdam aan directeur en raden van Curaçao, 12 mei 1767, 12-14; inv.nr. 15, notulen van de vergadering van de Heren Tien, 4 november 1768, 87r-v. en 8 november 1768, 119v-120r. Coerman reageerde in een brief van 8 januari 1767 op dit besluit van de kamer Amsterdam, waarin hij uiting gaf aan zijn teleurstelling. Zie: inv.nr. 606, Coerman aan kamer Amsterdam, 8 januari 1768, 31-38.

hem een brief geschreven ‘met ordre [...] dat hij zig eeniglijk zal hebben te bomeeren aan de prompte waarneming van zijn officie als fiscaal’.⁹³ Het is duidelijk dat de handhaving van orde, rust en veiligheid het zwaarst woog voor de bewindhebbers. Het was volledig aan de raad om te bepalen hoe dat het beste kon worden gedaan. De fiscaal moest zich verder rustig houden en gewoon zijn werk doen.

1.7 Handel en scheepvaart

Omdat Curaçao spoedig ongeschikt bleek als plantagekolonie was het eiland in eerste instantie ook weinig aantrekkelijk voor investeerders. Vanaf het midden van de zeventiende werden met behulp van Nederlands kapitaal en de in Brazilië verworven kennis suikerplantages opgezet in onder meer de Engelse kolonie Barbados en de Franse koloniën Guadeloupe en Martinique. De handel met de Engelse en Franse eilanden leek gunstige vooruitzichten te bieden totdat de theorie van het mercantilisme in Frankrijk en Engeland de economische politiek ging bepalen. Rond 1670 waren de Nederlanders met succes geweerd uit de handel met de Engelse en Franse koloniën, waarna de aandacht zich verlegde naar de Spaanse koloniën. Al voor de Vrede van Munster was er enige handelsactiviteit geweest, maar het zwaartepunt had toch vooral op oorlogvoering gelegen. De eerste pogingen die werden ondernomen om na 1648 directe handelscontacten te leggen, met name voor de levering van slaven en voor het halen van zout, vonden weinig gehoor bij de Spaanse autoriteiten. Er was wel indirecte handel mogelijk via Spaanse tussenpersonen door de levering van goederen voor de koloniën. De ontwikkeling van directe handel met de Spaanse koloniën vond vooral plaats na 1655 en liep door tot in de jaren zestig van de zeventiende eeuw. Neutrale Nederlandse schepen profiteerden van een in deze jaren tussen Spanje en Engeland bestaande staat van oorlog. Nederlandse schepen deden vaak onder een voorwendsel Spaanse havens in de Amerikaanse koloniën aan en wisten dan toestemming te krijgen van de Spaanse autoriteiten om een deel van hun lading te verkopen. Klooster noemt Rio de la Plata, de grensrivier tussen Argentinië en Uruguay, als de meest gefreunteerde bestemming, gevolgd door La Guayra/ Caracas in Venezuela, Campeche in Mexico, de Cubaanse havens en Rio de la Hacha en Cartagena in Columbia. Eind zeventiende eeuw werd deze vorm van directe handel vervangen door een andere, namelijk die via Curaçao.⁹⁴

Tussen ongeveer 1660 en het laatste decennium van de zeventiende eeuw zeilden koopvaarders vanuit de Republiek, geladen met goederen bestemd voor de Spaanse koloniën, steeds vaker naar Curaçao, waar de koopwaar aan land werd gebracht. Kleinere lokale schepen brachten de goederen vervolgens naar verschillende regionale bestemmingen om met een retourlading van tropische en andere lokale producten terug te keren. De retourgoederen werden vervolgens overgeladen in de grote schepen die daarmee weer terugvoeren naar de Republiek. Vraag en aanbod werden op deze manier meer geconcentreerd, de prijzen stabiliseerden en de risico's en daarmee de kosten werden verlaagd. In deze jaren werden langdurige handelscontacten gelegd en rond 1670 was er een gevestigde commerciële band tussen Curaçao

93. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 15, notulen van de vergaderingen van de Heren Tien, 8 november 1768, 119v-120r.

94. Klooster, *Illicit riches*, 42-43, 52-53.

en de Venezolaanse kust: Spanjaarden kwamen naar Curaçao om handel te drijven en vice versa zeilden Curaçaoenaars met koopwaar met name naar het nabij gelegen Coro.⁹⁵

Hoewel er enkele belangrijke kooplieden op Curaçao waren gevestigd, onder wie de joden Phelipe Henriquez en Mordechaj Alvares Correa, had de meeste lokale handel een meer bescheiden karakter. Klooster beschrijft hoe de minder gefortuneerde joodse en christelijke kooplieden hun bescheiden inkomen als detailhandelaars trachtten aan te vullen. Zij kochten goederen op krediet, huurden een bark voor een enkele reis en betaalden naar terugkeer van het schip hun schulden af. Het werkkapitaal van deze kooplieden was niet groter dan de waarde van het schip met de lading. Het was niet ongebruikelijk dat een schip meerdere eigenaren had. Dit zal voor een deel ook te maken hebben gehad met de wens om het risico te spreiden, want de vaart op de Spaanse kust was illegaal en wanneer een schip door de Spaanse kustwacht werd genomen, volgde confiscatie. De bemanningen van de schepen, die volgens Klooster vanaf de jaren veertig van de achttiende eeuw al voor tweederde uit vrije niet-blanken en slaven bestonden, liepen daarbij een dubbel risico. Een neming door een *guarda costa* resulteerde vaak niet alleen in het verlies van het eigen handeltje waarmee de zeelieden hun gage aanvulden, maar de niet-blanke bemanningsleden riskeerden ook om openbaar te worden verkocht als slaaf. Het waren ook met name de zwarte en gekleurde matrozen die met kano's aan land werden gezonden om de contacten te leggen en daarbij het gevaar liepen om door Spaanse wachtposten te worden ingerekend.⁹⁶

Naast de symbiotische relatie met de Spaanse vaste kust werden ook handelsrelaties onderhouden met Engelse en Franse koloniën. De betrekkingen met de Engelsen koloniën concentreerde zich voornamelijk op de havens aan de oostkust van Noord-Amerika, vooral met New York en Philadelphia. Handel met de Engelse Caraïbische eilanden was van minder belang. Vanuit Noord-Amerika werden vooral voedselproducten als meel, boter, vlees en maïs op Curaçao aangevoerd. Deze import kon van levensbelang zijn wanneer Curaçao door een van de periodiek terugkerende droogtes werd geteisterd, waardoor de maïs oogst mislukte en er massale sterfte onder het vee optrad. Honger, met name onder de slaven, was dan het gevolg.

De betrekkingen met Noord-Amerika dateren van eind zeventiende eeuw. Tussen 1696 en 1702 was er volgens Klooster een opvallende piek in het scheepvaartverkeer tussen Curaçao en de Noord-Amerikaanse havensteden. De bilaterale relatie tussen Curaçao en New York was van belang sinds de jaren tachtig van de zeventiende eeuw. Via Curaçao importeerden Noord-Amerikaanse kooplieden Venezolaanse cacao en Peruviaans zilver. Veel in New York gevestigde handelshuizen die contacten met Curaçao hadden waren van Nederlandse oorsprong. Daarnaast waren er nauwe betrekkingen tussen joodse kooplieden in New York en op Curaçao. Deze handelshuizen werden op Curaçao veelal vertegenwoordigd door factours, vaak jongere zoons. De export van New York naar Curaçao steeg van zo'n vijfhonderd ton in het decennium 1715-1725 naar bijna duizend ton in de jaren 1763-1764, terwijl het aantal jaarlijks naar Curaçao uitgerede vaartuigen steeg van zeventien naar zevenentwintig. De aanvoer van producten uit Curaçao naar New York nam van 359 ton in 1716-1725 toe naar 399 ton in de jaren 1754-1755. Gedurende de Amerikaanse

95. Ibidem, 54-55.

96. Ibidem, 67-68.

Onafhankelijkheidsoorlog (1776-1783) was er opnieuw een sterke intensivering van het handelsverkeer.⁹⁷

De handelsrelaties met de Franse eilanden groeiden vooral gedurende de tweede helft van de achttiende eeuw, in de jaren zeventig en tachtig. Het aantal schepen dat vanuit de Franse koloniën op Curaçao voer maakte zo'n 30% van het totale scheepvaartverkeer met het eiland uit. Volgens Klooster was de groei van de inter-Caraïbische handel van Curaçao gedurende het derde kwart van de achttiende eeuw vooral te danken aan de intensivering van de contacten met de Franse eilanden. Er bestonden uit de eerste helft van de achttiende eeuw daterende relaties met Martinique en Grenada, dat tot 1762 een Franse kolonie was. Daarnaast bestonden er contacten met Saint-Domingue, met name met het zuidelijk deel van eiland. Hier werd indigo verbouwd, waaruit een blauwe kleurstof werd gewonnen die gebruikt werd in de textielindustrie. Saint-Domingue was de belangrijkste producent van indigo in de regio.⁹⁸ Veel vrijen in deze kolonie hadden zich als indigoplanters gevestigd en er ontstonden nauwe relaties tussen gegoede gekleurde families in beide koloniën.⁹⁹ Gedurende de jaren tachtig intensiverde de handel met Saint-Domingue, als gevolg van de sinds 1778 bestaande staat van oorlog tussen Groot-Brittannië en Frankrijk. De Franse autoriteiten nodigden vreemde kooplieden uit om zaken te doen in Saint Domingue. Ook de opstandige Noord-Amerikaanse koloniën waren in deze handel geïnteresseerd, waarbij Amerikaanse handelshuizen via vestigingen op Curaçao opereerden en schepen onder Nederlandse vlag naar de Franse kolonie zonden om katoen en koffie te in te kopen.¹⁰⁰

Curaçao was, samen met Sint Eustatius, van cruciaal belang voor de Caraïbische transitohandel van de Republiek. Volgens Wim Klooster maakte de waarde van de uit vreemde koloniën afkomstige producten, die via deze twee commerciële centra werden verscheept naar Nederlandse havens, gedurende de achttiende eeuw meer dan de helft uit van de totale waarde van de Nederlandse Atlantische handel. Gedurende de eerste helft van de achttiende eeuw voeren jaarlijks veertien tot vijftien schepen van Curaçao naar de Republiek. Na 1755 intensiverde deze vaart tot enkele tientallen schepen per jaar met pieken tijdens de Zevenjarige oorlog (1756-1763) en Vierde Engelse Oorlog (1780-1784). In 1783 alleen zeilden niet minder dan 80 schepen van Curaçao naar de Republiek. Gedurende het grootste deel van de achttiende eeuw overtrof de totale waarde van de exporten naar de Republiek vanuit Sint Eustatius en Curaçao gezamenlijk die van de export van tropische producten uit Suriname.¹⁰¹

De koloniale producten die van Curaçao naar de Republiek werden verscheept waren in het bijzonder cacao, tabak en huiden, vooral afkomstig van de Venezolaanse kust, koffie, suiker, indigo, met merendeels afkomstig van de Franse eilanden Saint-Domingue, Martinique en Guadeloupe, en tenslotte verfhout afkomstig van Spaanse koloniën op het vaste land en de eilanden Puerto Rico en Cuba. Het belangrijkste Europese product dat via Curaçao werd gedistribueerd naar de omliggende koloniën was textiel in een veelheid aan soorten. Daarnaast

97. Ibidem, 98-101.

98. Ibidem, 97.

99. John D. Garrigus, 'Blue and Brown: Contraband Indigo and the Rise of a Free Coloured Planter Class in French Saint-Domingue,' *The Americas*, Vol. 50, No. 2 (oktober 1993), 233-263, aldaar 254-255.

100. Klooster, *Illicit riches*, 98.

101. Ibidem, 173, 176 (tabel 7).

vormden munitie en wapens een niet onbelangrijk exportproduct.¹⁰²

Met de handel en scheepvaart op Curaçao waren andere economische activiteiten verbonden. Hiervoor werd al melding gemaakt van het feit dat het leveren van victualiën voor de schepen een niet onbelangrijke inkomstenbron voor de plantages was. Maar daarnaast kunnen genoemd worden de scheepstimmerwerven, het verzekeringswezen, opslag- en emballagefaciliteiten en het bieden van vertier aan de zeelieden in de plaatselijke kroegen en herbergen. Joden traden niet alleen op als kooplieden en reders, maar domineerden ook het verzekeringswezen. In 1734 waren 39 van de 44 assuradeurs en 17 van 25 verzekeringsmakelaars joods. In de handel op de Spaanse koloniën domineerden zij dankzij hun kennis van de taal en daarnaast waren de uitgebreide Atlantische familienetwerken van belang.¹⁰³ In een opgave uit 1723 van neringdoenden in ‘natte waren’, de kroeghouders en herbergiers, in verband met een tijdelijke regeling inzake de accijns op drank, werden 41 ondernemers vermeld.¹⁰⁴

De organisatie van handel en scheepvaart en de daarmee verbonden economische activiteiten werden door de koloniale overheid gefaciliteerd en gereguleerd. Het is uiteraard niet verwonderlijk dat het fungeren van de raad als civiele rechtbank voor een groot deel ten dienste stond van partijen die aan handels- en scheepvaartactiviteiten gerelateerde conflicten hadden; een belangrijk deel van de in het oud-archief Curaçao aangetroffen documenten ten aanzien juridische kwesties en juridisch handelen hebben op een of andere manier van doen met de functie van de kolonie als commercieel centrum. Dit ging bijvoorbeeld om conflicten over uitbetaling van gages aan zeelieden of andere kwesties tussen reders en zeevarenden, of wanprestatie bij de levering van goederen of wanbetaling, hetgeen kon resulteren in zowel rechtszaken als in beslaglegging of gijzeling. In bepaalde gevallen werden door de raad arbiters aangewezen, in de regel onafhankelijke ter zake deskundige lieden, meestal vooraanstaande personen uit de Curaçaose samenleving, die een onderzoek instelden, partijen hoorden en de aan de raad hun bevindingen rapporteerden. Een eerste stap in een conflict was vaak het doen van een ‘insinuatie’, waarbij de gouvernementssecretaris of een andere overheidsdienaar in het bijzijn van een getuige uit naam van de eisende partij, de insinuant, formeel aan de gedaagde partij, de geïnsinueerde, aanzegde waarvan deze werd beschuldigd, welke actie van hem of haar werd verlangd en de eis om binnen een bepaalde periode op de insinuatie te reageren. Na het voorlezen van de insinuatie tekende de overheidsdienaar letterlijk de reactie van de geïnsinueerde partij op, die kon variëren van een platte scheldpartij tot de behoedzame mededeling dat binnen de gestelde tijd ‘in scriptis’ een reactie zou worden gegeven. Een insinuatie kon worden gevolgd door een contra-insinuatie.

De fiscaal was op Curaçao behalve openbaar aanklager ook waterschout. In die hoedanigheid maakte hij onder meer monsterrollen op. Doordat het fiscaalsarchief grotendeel verloren is gegaan zijn er echter vrijwel geen monsterrollen bewaard gebleven. In het oud-archief van Curaçao werden enkele exemplaren aangetroffen in het secretariael archief, in de meeste gevallen omdat er een kwestie of conflict was met betrekking tot de bemanning.

---

102. Ibidem, 178-197.

103. Ibidem, 66.

104. *WIPC* 1, 146-148, nr. 103, Tijdelijke regeling inzake de accijns op natte waren, 13 februari 1723, 147-148.

Verder zijn er monsterrollen van genomen Curaçaose schepen bewaard gebleven in het archief van Coro in Venezuela.¹⁰⁵ De gouvernementssecretaris, die ook als notaris optrad, stelde daarnaast akten op en registreerde verklaringen die in veel gevallen direct met de handel en scheepvaart van doen hadden, zoals zeeprotesten, verklaringen van schippers die tijdens de reis averij hadden opgelopen of buiten hun schuld arriveerden met een beschadigde lading, attesten omtrent invaliditeit van zeelieden als gevolg van verwondingen opgelopen bij de uitoefening van hun beroep en (beëdigde) verklaringen met betrekking tot gebeurtenissen tijdens zeereizen en transportakten van schepen.

1.8 De slavenhandel

De opkomst van Curaçao als slavendepot hangt samen met het verlies van Brazilië. Hoewel de potentie van het eiland voor de regionale slavenhandel al in 1642 was onderkend, kwam de ontwikkeling pas echt op gang nadat de afzetmarkt in Brazilië in 1654 verloren was gegaan. In 1657 werd in Amsterdam een contract getekend voor de levering van vijf- tot zeshonderd slaven aan de Spaanse koloniën via Curaçao. Het is volgens Postma niet duidelijk of dit contract ook daadwerkelijk is uitgevoerd, al zal daarmee mogelijk wel, zo meent hij, het potentieel van Curaçao als slavenmarkt voor de Compagnie duidelijk zijn geworden. Daarnaast berichtte directeur Matthias Beck in hetzelfde jaar aan zijn superieur in Nieuw Nederland, Peter Stuyvesant, dat hij was benaderd door een Spaanse koopman die geïnteresseerd was in reguliere commerciële betrekkingen met het eiland en dat de handel met de Spaanse koloniën er veelbelovend uitzag. Een jaar later werden 331 slaven op het eiland aangebracht.¹⁰⁶

De snelle ontwikkeling van de Curaçaose slavenhandel vanaf het einde van de jaren zestig van de zeventiende eeuw was met name te danken aan een aantal leveringscontracten in het kader van het Spaanse *asiento*, of voluit *asiento de negros*. Voor de levering van slaven aan de Spaanse bezittingen in de Amerika's werden licenties verkocht aan privé-personen, meestal een edelman, rijke koopman of bankier, of handelshuis. Contractueel werd bepaald tegen welke prijs en gedurende welke periode hoeveel Afrikaanse slaven dienden te worden geleverd. Vanaf het begin van de zestiende eeuw waren het Portugezen die deze leveringen verzorgden, maar sedert 1640 was Portugal in een onafhankelijkheidsoorlog gewikkeld met Spanje, de Portugese Restauratieoorlog (1640-1668), waardoor aan de slavenleveringen een einde was gekomen. Het *asiento* werd tot 1662 opgeschort. In dat jaar werd het verleend aan het bankiershuis Grillo & Lomelin, dat vervolgens met de WIC als onderaannemer in zee ging. Tussen 1663 en 1667 werden circa 3.600 slaven geleverd aan de Spaanse koloniën op de vaste kust. In dat laatste jaar werd een groter contract afgesloten met de Spaanse *asientistas* voor de jaarlijkse levering van 4.000 slaven via Curaçao. Gedurende de daarop volgende jaren werden met verschillende andere *asientistas* contracten gesloten tot dat in 1713, bij de Vrede van Utrecht, het *asiento* in Engelse handen kwam, en er geen rol meer was weggelegd voor de WIC en Curaçao voor slavenleveringen in het kader van het *asiento*.¹⁰⁷

---

105. Met dank aan Ramón Aizpurua die mij hierop attent maakte.

106. Postma, *The Dutch*, 27-29.

107. Ibidem, 26-55; zie voor *up-to-date* overzichten van de Atlantische slavenhandel de online database: www.slavevoyages.org

Niet alleen de Spaanse maar ook de Franse koloniën werden via Curaçao van slaven voorzien. De vraag naar slaven in Martinique, Guadeloupe en Saint-Domingue was groter dan het vanuit het moederland georganiseerde aanbod, waardoor de autoriteiten ter plaatse genoodzaakt waren om de bestaande mercantilistische regelgeving te ontduiken en de import van ‘Nederlandse’ slaven toe te staan. In de jaren 1664-1665 arriveerden volgens Klooster niet minder dan twaalf- tot dertien duizend Afrikanen op deze wijze in Martinique en Guadeloupe. Hij geeft daarbij echter niet duidelijk aan of dit grote aantal slaven in deze korte periode uitsluitend door Nederlanders werd aangebracht en in hoeverre Curaçao daar daadwerkelijk bij betrokken was. Gezien contractuele verplichting van de WIC in het kader van het *asiento* in deze jaren, is een op zijn hoogst beperkte Curaçaose rol bij deze slavenleveranciers aan de Fransen voorstelbaar. Tijdens de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) werden slaven geleverd aan Saint Domingue, hoewel Frankrijk de vijand was. Ook kopers van de Engelse eilanden kwamen omstreeks 1700 nog naar Curaçao om slaven te kopen. Vanaf de jaren veertig van de achttiende eeuw waren het vooral Fransen van Saint Domingue die de aankoop van slaven op Curaçao prefereerden boven de meer nabij gelegen Engelse slavenmarkt op Jamaica, vanwege de gunstiger exportheffingen en de mogelijkheid om in natura te betalen.¹⁰⁸

Gedurende de periode van de eerste WIC werden volgens Postma totaal 24.555 Afrikanen naar Curaçao verscheept en vervolgens door de tweede WIC tussen 1675 en 1739 nog eens 66.450 (zie tabel 1.9).¹⁰⁹ Het zal duidelijk zijn dat slechts een fractie van deze tienduizenden slaven op Curaçao bleef om in de plaatselijke behoefte aan werkrachten te voorzien. Het merendeel werd na een korter of langer verblijf verder getransporteerd, in hoofdzaak naar de Spaanse koloniën. Na 1716 liep het aantal slaventransporten echter snel terug. In 1730 kwam een einde aan het monopolie van de Compagnie op de slavenhandel, waarna deze organisatie nog tenminste zes armazoenen (slaventransporten) op Curaçao aanbracht.¹¹⁰ Hoewel de slavenhandel gedurende de achttiende eeuw sterk terugliep, was het belang van het eiland als Atlantisch handelsknooppunt gevestigd.

In tabel 1.7 is een overzicht opgenomen van de aantallen en herkomst van de op Curaçao aangevoerde slaven in de periode 1700-1730, per transport. De laatste drie decennia van het monopolie van de WIC zijn zeer goed gedocumenteerd. Van 47 van de totaal 49 gedurende deze periode uitgevoerde slaventransporten naar Curaçao is vrijwel de gehele administratie bewaard gebleven met betrekking tot herkomst, aantallen aangevoerde mannen, vrouwen en kinderen, sterfte tijdens de reis, doodsoorzaken, fysieke conditie bij aankomst, verkoopprijzen, wijze van verkoping, betalingscondities en de namen van de kopers. Van iets minder dan 18.000 slaven zijn gegevens bekend over geslacht en leeftijd; van twee transporten met gezamenlijk ruim 1.200 slaven, aangekomen in 1710 en 1711, is alleen het ongespecificeerde totale aantal aangevoerde Afrikanen bekend. Van de overige 47 armazoenen

---

108. Klooster, *Illicit riches*, 109, 118.

109. Johannes Postma, ‘A reassessment of the Dutch Atlantic slave trade’, in Johannes Postma en Victor Enthoven (red.), *Riches from Atlantic commerce. Dutch transatlantic trade and shipping, 1585-1817*, Leiden en Boston: Brill 2003, 134, tabel 5.5. Postma heeft in de deze tabel 1739 als eindjaar genomen omdat vanaf dat jaar de slavenhandel van de WIC op de Wilde Kust was opengesteld. Maar de Compagnie zou ook na 1739 nog slaven op Curaçao aanvoeren.

110. Postma, *The Dutch*, 35 (tabel 2.2), 45 (tabel 2.3) en 48 (tabel 2.4); Postma, ‘A reassessment’, 134 (tabel 5.5).

was ruim de helft (56%) man, terwijl vrouwen ruim een kwart (26,5%) van de armazoenen uitmaakten. Het resterend deel bestond uit kinderen (11,5%), voor het overgrote deel jongens. Zuigelingen werden tijdens de selectie direct na aankomst niet meegeteld. Zij werden met de moeder verkocht, waarbij hun bestaan wel in de verkooplijst werd vermeld.

In tabel 1.8 is een overzicht gegeven van de herkomst van de door de WIC tot 1730 aangevoerde slaven. Van de ruim 19.000 in deze periode op het eiland ontscheepte Afrikanen was zo'n 40% afkomstig van de Slavenkust, met als voornaamste plaatsen van verscheping Ardra en Fida (zie voor Afrikaanse herkomstgebieden kaart 3). Tenminste 31,5% was afkomstig uit Angola, waarbij vooral van de kust van Loango en de haven van Malemba als plaats van verscheping worden genoemd. Iets minder dan 24,5% van de slaven was afkomstig van de Goudkust, met name van Elmina, maar ook van de plaatsen Bercou en Accra. Een klein aantal slaventransporten had een gemengde herkomst (ruim 1,5%) of de herkomst is niet, of slechts gedeeltelijk bekend (ruim 2,5%).

Van ruim 17.000 slaven is de verkoop geregistreerd (zie tabel 1.7). Het verschil met het aantal aangevoerde slaven moet gedeeltelijk verklaard worden uit sterfte na aankomst (zie tabel 1.9). Daarnaast is van twee hiervoor al genoemde transporten geen of onvoldoende informatie bewaard gebleven met betrekking tot de verkopen, zodat het lot van ruim 1.000 onbekend is. Het betreft de slaven aangevoerd met de schepen *Honaert* en *Johanna Machtelt*, totaal 1.178 personen, waarvan slechts van 162 de registratie van de verkoop bewaard is gebleven.

Hoeveel van de aangevoerde slaven op Curaçao zijn achtergebleven valt niet te zeggen. Gedurende de achttiende eeuw fluctueerde het aantal slaven op het eiland naar schatting tussen de 7.000 en 12.000. De lokale vraag werd in belangrijke mate bepaald door wisselende successen van de maïsoogst. Wanneer er gedurende een aantal opeenvolgende jaren veel misoogsten plaatsvonden en de maïsprijs steeg was het onderhoud van slaven duur. Slaveneigenaren waren dan eerder geneigd om slaven te verkopen en de lokale vraag stagneerde.¹¹¹ Voor het particuliere slavenbezit in de achttiende eeuw zijn vrijwel geen betrouwbare gegevens.¹¹² Uit de achttiende eeuw is alleen voor de slavenmacht van de WIC informatie beschikbaar omdat daarover periodiek werd gerapporteerd naar het moederland en aankopen moesten worden verantwoord tegenover de bewindhebbers. Tot 1716 beschikte de Compagnie over zo'n 600 tot 700 slaven op verschillende plantages op Curaçao en op Bonaire. Van de tussen 1700 en 1716 door de WIC aangevoerde slaven werden er 255 aan de eigen slavenmacht toegevoegd om het aantal werkkrachten op peil te houden.¹¹³

In de verkooplijsten van door de WIC tussen 1700 en 1730 aangevoerde slaven zijn totaal 1.458 verschillende kopers geregistreerd. Iets minder dan 70% van deze kopers (985 personen) kocht minder dan 5 slaven, terwijl aan het andere uiterste van de schaal er nog geen 2% van de kopers waren (27 personen en handelshuizen) die 100 of meer slaven kochten.

---

111. Jordaán, 'Curaçao slave market', 246-248.

112. Er zijn alleen periodieke lijsten van op slavenbezit geheven belastingen, het zogenaamde zwarte hoofdgeld, beschikbaar. Het is bekend dat deze onbetrouwbaar zijn. Betrouwbare jaarlijkse cijfers over de omvang en het verloop van de Curaçaose slavenbevolking zijn er pas vanaf 1816. Deze zijn ontleend aan de bevolkingsstaten opgesteld door de districts- en wijkmeesters en gevoegd bij het jaarverslag van de gouverneur. Vanaf 1850 zijn de bevolkingsgegevens opgenomen in de koloniale verslagen. Zie Renkema, *Curaçaose plantagebedrijf*, 336-337, Bijlage 3.

113. Jordaán, 'Curaçao slave market', 247-248.

Hiervan waren er vier die meer dan 500 slaven kochten. De bovengenoemde kleine kopers kochten gezamenlijk totaal slechts 1.727 slaven (10% van de totale geregistreerde verkopen) en de grote kopers totaal 4.083 (bijna 43% van de totale geregistreerde verkopen). Wanneer de groepen iets worden verbreed op grond van het totaal aantal gekochte slaven dan kochten 1.401 kopers (96%) 50 slaven of minder. Het totale aantal dat deze groep kocht was 7.184 slaven (42%). Slechts 57 kopers (4%) kochten 50 slaven of meer; totaal 9.351 slaven (55%). De resterende 3% van de slaven werd contant verkocht, waardoor geen naam van de koper bekend is, ging over in dienst van de WIC of werd naar Berbice geëxporteerd.¹¹⁴

De groep van kopers die 50 of meer slaven kochten zal voor een groot deel uit handelaren hebben bestaan. De andere groep zal voornamelijk uit personen hebben bestaan die voor eigen gebruik kochten, deels planters, maar ook een groot aantal anderen die zich een of meer slaven konden veroorloven. Onder deze kopers zullen echter ook kleine (gelegenheids)handelaren zijn geweest en speculanten. Er zijn aanwijzingen dat er personen waren, onder wie de chirurgijns van de WIC, die zieke of zwakke slaven kochten voor een relatief lage prijs met de bedoeling deze na fysiek herstel met winst door te verkopen.¹¹⁵

Gegevens over export zijn helaas onvolledig. Er is wel informatie over betaalde recognitie bewaard gebleven – voor de uitvoer van slaven werd per hoofd een recht van 1 peso 5 realen en 2 stuivers geheven – maar deze is niet compleet. In tabel 1.10 zijn de gegevens over de export van slaven afgezet tegen het aantal verkochte slaven per jaar in de periode tot 1730. Van iets minder dan 5.000 slaven is zeker dat deze werden uitgevoerd, maar dit aantal moet veel hoger zijn geweest.

Vanaf 1730 had de WIC, zoals al vermeld, niet langer het volledige monopolie op de slavenhandel en werden ook particulieren toegelaten om slaven op de Afrikaanse kust in te kopen. In 1738 raakte de WIC het laatste deel van haar monopoliepositie kwijt toen ook de slavenvaart op de Guyana's voor particulieren werd opengesteld. Er bleven gedurende de rest van de achttiende eeuw wel slavenschepen in Curaçao aankomen, maar het aandeel van de WIC hierin was beperkt. Het waren na 1730 vooral particulieren, waarvan de Middelburgse Commercie Compagnie (MCC) de belangrijkste was, die slaven op Curaçao aanvoerden. In de periode na het openstellen van de slavenvaart voor particulieren in 1730 zijn in verschillende bronnen totaal 47 vermeldingen van de aankomst van slavenschepen gevonden; totaal zijn daarmee naar schatting ruim 13.000 slaven aangebracht (zie tabel 1.11).¹¹⁶

In december 1730 stelde de correspondent van de MCC op Curaçao, Juan Schuurman, aan de directie in Middelburg voor om, nu er vrije vaart op de kust van Afrika was, een 'fregatje' te equiperen om 300 slaven in te kopen voor Curaçao:

‘ Soo dient voor Eerst, wanneer geen slaven van d’Ed. Comp. hier werden aangebragt, Aparent goede reek. Soude kunnen geven, te meer wanneer het Arada of fidaase Slaven waaren, die door de Burgers meest werden G’Estimeert op te meer als er veele jongens & meysjes van circa 12 a 16 Jaaren zijn, Deselve in publicque vendutie te vercoopen

114. Ibidem, 244 (tabel 9.2).

115. Ibidem, 248.

116. Wim Klooster telde totaal 31 slavenreizen na 1738. Klooster, *Illicit Riches*, 118.

soo als d'Ed Comp. haar Laatste aangebraghte slaven hebben vercorgt op 3 a 4 maanden d'welke hebben gerendeert door malkander in Circa 90 Ps...'¹¹⁷

In 1733 arriveerde het MCC-schip *Hof van Zeeland* met een armazoen uit Angola, waarvan 125 slaven openbaar werden geveild en de overigen 'uit de hand' verkocht, dat wil zeggen bij direct tussen verkoper en koper aangegane transactie zonder tussenkomst van de vendumeester.¹¹⁸

Naar de aanvoer van slaven op Curaçao na 1730 is slechts beperkt onderzoek gedaan. Daarom zal hierop wat uitgebreider worden ingegaan. In de periode tussen 1732 en 1735 wordt zeven maal melding gemaakt van de aankomst van een armazoen. Maar gedurende de daarop volgende vier jaar arriveren er geen slavenschepen. Er werden klachten geuit over dit gebrek aan aanvoer van Afrikanen. De slavenhandel van Curaçao mocht 'geen d'minste naame' voeren. Hierdoor was een gebrek aan arbeidskrachten ontstaan, terwijl bovendien de Fransen die gewoon waren om op Curaçao slaven te betrekken in ruil voor tropische producten gefrustreerd waren geraakt. Men had contacten gehad met de Engelsen over eventuele leveringen. Faesch stelde voor dat een recognitie zou worden betaald van 20 gulden voor iedere *pieza de india*, de volwassen 'standaardslaaf' conform de eisen van de Spanjaarden wat betreft fysieke conditie, en 15 gulden voor iedere slaaf onder de 16 jaar en voor iedere *manqueron*, een slaaf die te oud was of een of ander gebrek had. Commissaris van de slavenhandel Luls was van mening dat er eigenlijk vrije invoer van slaven zou moeten worden toegestaan.¹¹⁹ Luls gaf verschillende redenen waarom de slavenaanvoer op Curaçao door de Engelsen zou moeten worden toegestaan. In de eerste plaats zou de WIC profiteren van de recognitie; er zouden meer Franse schepen naar de kolonie komen om hun ladingen te verkopen en slaven aan te kopen, waarmee de inkomsten van de Compagnie uit im- en exportheffingen zouden stijgen. Er zou daarnaast minder contant geld, waaraan altijd gebrek was op het eiland, wegvloeien omdat de Fransen liever slaven als betaling voor hun goederen accepteerden. De door de Fransen aangevoerde goederen zouden naar verwachting voor een redelijke prijs worden aangeboden.¹²⁰

Enkele maanden later klaagde Faesch dat er op Curaçao tekorten begonnen te ontstaan aan werkvolk en dat er behoefte was aan aanvoer van nieuwe slaven. Als men capabele jonge slaven zou hebben zou men die in de leer kunnen doen en binnen enkele jaren voldoende vaklieden hebben. Andere slaven zouden maïs kunnen planten. Nu moest men tegen hoge kosten voedsel inkopen.¹²¹ De bewindhebbers zonden met veel kosten blanke ambachtslieden over, maar die voldeden niet in de tropen. Een werkbaas voor ieder ambacht was voldoende. Verder zouden jonge bekwame slaven moeten worden opgeleid. Dan zouden alle reparaties en alle onderhoud aan de bezittingen van de Compagnie naar behoren kunnen worden uitgevoerd. Had men dit eerder gedaan dan zou alles niet zo in verval zijn geraakt, aldus

117. Zeeuws Archief (ZA), archief Middelburgsche Commercie Compagnie (MCC), toegang nr. 20, inv.nr. 56.1, Juan Schuurman aan directie MCC, 19 december 1730.

118. ZA, MCC, 20, inv. 56.1, Juan Schuurman aan directie MCC, 22 september 1733.

119. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 587, Commissaris Luls aan de kamer Amsterdam, 30 mei 1740, 790r-790v.

120. Ibidem, bijlage bij brief Commissaris Luls aan kamer Amsterdam, 30 mei 1740, 792r-792v.

121. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 589, Faesch aan kamer Amsterdam, 6 augustus 1740, 56v-57r.

Faesch. Het was noodzakelijk om enkele negers, al waren het maar boesalen, voor de WIC op Curacao in te kopen. Deze zouden in drie jaar tijd in staat zijn om de vereiste diensten te doen. Om al opgeleide slaven op Curacao te kopen was te kostbaar.¹²²

Er bestond behoefte aan twee- tot driehonderd goede werkslaven. De Compagnie beschikte, volgens de directeur, nog slechts over oude en onbruikbare slaven en kinderen die tot weinig in staat waren maar wel moesten worden gevoed, hetgeen kosten meebracht. Bovendien was de Compagnie nu gedwongen om slaven in te huren. Volgens Faesch was de slavenhandel de ziel van de West-Indische handel en Curaçao was er nu geheel van beroofd. De Engelsen zouden slaven kunnen aanbrengen maar werden afgeschrikt door de hoge invoerrechten. Door deze te verlagen zouden de bewindhebbers de handel van Curaçao een dienst bewijzen.¹²³

Een jaar later werd bericht ontvangen dat de kamer Stad en Lande, de kamer van de WIC in Groningen, een slavenschip ten behoeve van Curaçao zou uitreden. Uit het aan te brengen armazoen mocht Faesch 80 slaven nemen om het gebrek aan arbeidskrachten van de Compagnie aan te vullen. De directeur was verheugd over het feit dat de bewindhebbers besloten hadden om een armazoen slaven naar Curacao te zenden, maar hij vreesde dat 80 onvoldoende zouden zijn. Er zouden tenminste 40 tot 50, of zelfs 80 slaven meer moeten worden aangekocht voor de WIC.¹²⁴ Faesch meldde dat ook verschillende inwoners al hadden geïnformeerd naar de komst van het schip omdat er een algemeen gebrek aan slaven in de kolonie was. ‘Het is jammerens’, schreef Faesch, ‘dat onse Natie so wenig animo tot de slaven Negotie [heeft] omme deese van Guinee naer onse Colonien te brengen, waer door so wel de Planters als Negotianten bij leyden, want alle jaer een slaef schip voor dit Eylant niet genoeg en de Engelsche profiteeren daer van.’¹²⁵

Toen het gezonden slavenschip, de *Duijnvliet*, arriveerde werd door de bestaande vraag de prijs zo hoog opgedreven dat Faesch besloot er geheel van af te zien om het beoogde aantal slaven voor de Compagnie aan te kopen. Hij had alleen enkele slaven gekocht die door slechte conditie “aan het bod gebleven” waren. De directeur meende dat wanneer er iedere vier maanden een armazoen van 350 slaven zou worden toegezonden, deze gemakkelijk aftrek zouden vinden.¹²⁶

Na de *Duijnvliet* arriveerden er tot en met 1750 uiteindelijk nog tien armazoenen op Curaçao (zie tabel 1.11). Maar Faesch bleef klagen. In 1744 werd zelfs een voorstel ingediend om vanuit Curaçao een slavenschip uit te reden en zo zelf rechtstreeks vanuit Afrika de aanvoer te organiseren. De bewindhebbers reageerden daar echter terughoudend op. Men moest dat maar voorleggen aan de Staten-Generaal.¹²⁷ Tussen 1740 en 1745 werden 5 armazoenen met totaal zo’n 1.670 slaven aangevoerd. Dit bleek onvoldoende want in 1746 werd gevraagd om de toezending van drie tot vier armazoenen per jaar.¹²⁸ Er waren in deze periode ook veel arbeidskrachten nodig voor de werkzaamheden aan de fortificaties en de

122. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 588, Faesch aan kamer Amsterdam, 22 september 1740, 247v-248v.

123. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 589, Faesch aan kamer Amsterdam 6 augustus 1740, 52r-52v, 53r.

124. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 588, Faesch aan kamer Amsterdam, 22 april 1741, 475v.

125. Ibidem, Faesch aan kamer Amsterdam, 12 september 1741, 924v.

126. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 589, Faesch aan kamer Amsterdam 1 februari 1742, 15v-16r.

127. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 399, notulen vergadering kamer Amsterdam, 31 maart 1744, 68.

128. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 593, Faesch aan kamer Amsterdam, 6 juni 1746, 163r-163v.

stadsuitbreiding van Willemstad.¹²⁹ Een jaar later meldde Faesch opnieuw dat de Compagnie over onvoldoende slaven beschikte en dat het huren van een slaaf 6 realen per dag kostte. Het tekort was ontstaan als gevolg van grote sterfte door onder andere pokken. Er had zich ook in 1742 al een pokkenepidemie voorgedaan kort na aankomst van het slavenschip *Duijnvliet*, waaraan in de kolonie volgens een schatting van Faesch ongeveer 1.000 slaven waren bezweken.¹³⁰

In januari 1748 arriveerde de *Anna Gallei* met 250 slaven. Het was een particuliere slavenhaler die oorspronkelijk voor Suriname bestemd was geweest, maar de vraag naar slaven op Curaçao bleek bij aankomst van het schip zo groot, dat besloten werd dat het lucratief zou zijn om het armzoen daar te verkopen. Dit resulteerde inderdaad in een hoge opbrengst.¹³¹ In augustus 1748 was een slavenschip van de Compagnie, de *Maria Gallei*, aangekomen met een armzoen van 297 slaven uit Elmina. Hiervan werden 120 ter beschikking gesteld aan de uitvoerder van de stadsuitbreiding en werkzaamheden aan de fortificaties, Willem Meijer. De overige 177 werden openbaar verkocht.¹³² In oktober 1748 berichtte Faesch aan de kamer Amsterdam dat het slavenschip *Catharina Galleij* Curaçao voorbij was gezeild en vervolgens met averij in Jamaica was aangekomen. Het armzoen werd daar vervolgens opgehaald; hiervan werden 232 slaven op Curaçao openbaar verkocht en 80 werden wederom aan Willem Meijer ter beschikking gesteld. De in vendu verkochte slaven brachten ruim 51.000 peso op, wat neer komt op een gemiddelde van iets minder dan 220 peso per slaaf.¹³³ Begin 1749 arriveerde opnieuw een schip van de WIC, de *Princes Carolina*, eveneens van Elmina; 402 aangebrachte slaven werden in vendu verkocht en brachten totaal ruim 73.000 peso op, gemiddeld ruim 180 peso per slaaf.¹³⁴ Dit waren hoge bedragen, een indicatie dat de vraag naar slaven hoog was. Twee maanden later arriveerde *d'Graaf van Buuren*, uitgereed door de kamer Zeeland, opnieuw uit Elmina met 353 slaven die aanzienlijk minder opbrachten, namelijk totaal 41.841 peso, 118 peso per slaaf.¹³⁵ Johannes Postma maakt nog melding van de aankomst van het schip *Ouderkerk* met 350 slaven, eveneens in 1749.¹³⁶ Faesch meldde eind dat jaar dat er nu zoveel slaven werden aangevoerd dat de prijs 'tot niets lopen sal'.¹³⁷ Maar er waren kennelijk nog slavenschepen met bestemming Curaçao onderweg. In mei 1750 arriveerde de *Margaretha en Christina* met 367 slaven van Elmina en in juni 1750 kwam het Vlissingse schip *Wulpenburgh* aan met 300 slaven uit Angola. De markt begon nu inderdaad verzadigd te

---

129. Ibidem; Zie ook in hetzelfde inv.nr.: 'Conditien waarop de aanneemer...', 165v-166v.

130. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 589, Faesch aan kamer Amsterdam, 22 mei 1742, 290r; inv.nr. 593, Faesch aan kamer Amsterdam, 31 januari 1747, 570r-570v. Er bestaat mogelijk een verband tussen de slavenhandel en pokkenbesmetting, die in het Caraïbisch gebied veel voorkwam met de aanvoer van slaven uit Afrika. Zie Kenneth F. Kiple, *The Caribbean slave: a biological history*, Cambridge en New York: Cambridge University Press 1984, 144-145.

131. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 594, Faesch aan kamer Amsterdam, 20 januari 1748, 461v-462r.

132. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 210, Brief van Faesch en Luls aan Heren Tien, 28 september 1748 en bijlage: overzicht van ingescheepte, overleden en verkochte slaven, ongedateerd, 79-80, 83.; inv.nr. 595, Faesch aan kamer Amsterdam, 5 oktober 1748, 630.

133. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 595, Faesch aan kamer Amsterdam, 5 oktober 1748.

134. Ibidem, Faesch aan Heren Tien, 17 januari 1749 en bijlage in de vorm van een overzicht van van ingescheepte, overleden en verkochte slaven, ongedateerd, 77-79.

135. Ibidem, Faesch aan Heren Tien, 19 maart 1749 en ongedateerde bijlage in de vorm van een overzicht van van ingescheepte, overleden en verkochte slaven, 154-156, 160-161.

136. Postma, *The Dutch*, Appendix 2, Slave-ship data of the free trade, 1730-1803, 338.

137. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 596, Faesch aan kamer Amsterdam 20 december 1749, 1489.

raken, want de slaven uit het eerstgenoemde schip brachten slechts iets minder dan 38.000 peso op, ruim 100 peso per slaaf.¹³⁸

Tussen begin 1748 en medio 1750 werden totaal meer dan 2.500 slaven aangevoerd, merendeels van de Goudkust. Begin juli 1750 brak op Curaçao een slavenopstand die begon met een goed georganiseerde overval door een groep recent van Elmina afkomstige slaven op de WIC-plantage Hato (zie het vierde hoofdstuk). Het gevolg was dat de ‘Minaasche’ slaven nu niet meer gewenst waren op het eiland; personen die dergelijke slaven bezaten probeerden zich zo snel mogelijk van hen te ontdoen.¹³⁹

In 1751 leek de slavenhandel met de Spaanse kust weer op te leven; er waren veelbelovende contacten en een Spanjaard uit Maracaibo.¹⁴⁰ Het is echter niet duidelijk of die veel hebben opgeleverd. Tussen 1751 en 1760 deden acht slavenschepen het eiland aan. In 1756 arriveerde het MCC-schip *Prins Willem V*. Het grootste deel van dit armazoen werd direct opgekocht door het handelshuis Van Lennep & Stuijling ten behoeve van de Compañía Guipuzcoana, een in oorsprong Baskische onderneming opgericht in 1728 om de Spaanse handel met Venezuela nieuw leven in te blazen. Er was gemiddeld 110 peso per slaaf betaald in cacao en huiden.¹⁴¹ MCC-correspondent Cornelis Stuijling verzocht om de toezending van twee slavenschepen per jaar met totaal zo’n 500 tot 600 slaven. Er was vooral vraag naar:

‘ Conges, Guedas, Harges schoon en Eenige Minas, Calabaries of diergelijke soort onder loopen kan geen quaat. Moet sijn mooi en swardt, wijnigh gekorven aent aangezigt [=gezichtstatoeage], de klijnste van vijff voeten, de ouderdom van twaalf tot twintig Jaaren, wijnigh van vier en twintigh jaaren, twee derde mans perzoonen en jongens min off meer, ende resteerende vrouwen meijsjes.¹⁴²

De vraag bleef fluctueren, waarbij behalve de schommelingen van de economie de resultaten van de maïsogst bepalend waren voor de vraag. In januari en juni 1759 arriveerden achtereenvolgend de MCC schepen *Johanna Cores* en *Middelburgs Welvaren*. Waarna de correspondent meldde dat het land nu ‘vervult’ was met slaven.¹⁴³ Een jaar later werd gemeld dat er vele planters waren die naar de aankomst van een slavenschip verlangden.¹⁴⁴ Maar er waren ook buitenlandse belangstellenden, met name Fransen en Spanjaarden, die bij het ontbreken van aanvoer slaven van de Curaçaoenaars kochten.¹⁴⁵ In 1763 werd melding gemaakt van de aankomst van iets minder dan 100 vluchtelingen uit Berbice, waar in dat jaar een grote slavenopstand was uitgebroken. Met hen kwamen ook indianen en zwarten mee. Van

---

138. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 597, Faesch aan kamer Amsterdam, 22 mei 1750, 649-650; Faesch aan kamer Amsterdam, 30 juni 1750, 800-801.

139. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 597, Faesch aan kamer Amsterdam, 1 oktober 1750, 1158-1159.

140. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 598, Faesch aan kamer Amsterdam 23 januari 1751 met als bijlage een kopie van een brief van Don Manuel de la Pena te Maracaibo, 12 oktober 1750, respectievelijk 71-72 en 78-80; Faesch aan kamer Amsterdam, 9 oktober 1751, 823-824.

141. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 600, Faesch aan kamer Amsterdam, 5 maart 1756, 1226-1227; Klooster, *Illicit riches*, 47.

142. ZA, 20, MCC inv.nr. 56.1, Cornelis Stuijling aan directie MCC, 31 mei 1756.

143. Ibidem, idem aan idem, briefnrs. 117 en 120, respectievelijk 22 januari en 23 juni 1759.

144. Ibidem, briefnr. 131, idem aan idem, 30 april 1760.

145. ZA, 20, MCC inv.nr. 56.2, briefnr. 196, Pieter Kock Jansz aan directie MCC, 11 november 1763.

de slaven werd een deel plaatselijk verkocht en een deel werd weer uitgevoerd.¹⁴⁶ Pieter Kock Jansz, de nieuwe correspondent van de MCC, meende dat het geen kwaad kon om drie schepen per jaar te zenden – mits er geen particuliere slavenschepen aankwamen – afwisselend van Angola en ‘in soorten’ van de Goudkust en Slavenkust omdat dan het beste kon worden nagegaan welke slaven het meeste opbrachten.

Vermits de Congoles ofte Louangse Slaven onder ons en de fransen [=de Curaçaose ingezetenen en Franse kopers die naar het eiland kwamen om slaven aan te schaffen] wijinig ofte niet geagt werdt, in aanmerking coomende als Luijaarts en subtile dieven, die haastig sterven wanneer zij niet na haar sin hebben, altijd hunkerende na de keuken en de kroeg derhalven nergens beeter voor hun sijn con als onder de Spanjaarden bij wien de gemakelijkheid Eijgen & alwaar een copij van Luijleckerland te vinden is.¹⁴⁷

Kock vroeg ook om de toezending van victualiën, zodat hij de slaven wat langer in depot kon houden en niet door gebrek aan voedsel gedwongen zou zijn een armazoën zo snel mogelijk in vendu te verkopen. Verkoop ‘uit de hand’ was altijd voordeliger. Er was dan ook voldoende tijd zodat het nieuws dat een slavenschip was gearriveerd de nabijgelegen Spaanse kust kon bereiken. Dat leverde meer kopers op en meer ‘graagte.’¹⁴⁸

‘ten anderen in vendu opgeveijlt werdende, soo ontdekken de makelaars de een aan den anderen hoedanig hun orders Leggen en maken mest tijds onderling een conventie ter bepalinge der prijzen met bieden, derhalven geen gebrek aan victualij hebbende soo soude meer inclineeren om uijt de hand te vercoopen en niet als een overschot in vendu wanneer niet anders afraken conde.’¹⁴⁹

In 1786 werd gemeld dat er sedert 1780 geen slavenschip meer op Curacao aangekomen was. Van de slaven die in het verleden waren aangebracht was het merendeel weer uitgevoerd. Maar het aantal slaven op Curacao begon terug te lopen en de plantages raakten er steeds meer van “ontbloot”. Verwacht werd dat wanneer er weer slaven zouden worden aangevoerd, daarmee mogelijk ook de handel met Spanjaarden zou aantrekken.¹⁵⁰ Maar er werd voor de jaren daarna nog slechts een vermelding gevonden van de aankomst van slaven (zie tabel 1.11).

1.9 Slavernij in een handelsentrepôt

Hoewel Curaçao geen typische Caraïbische plantagekolonie was, vormde het instituut van de slavernij er wel een bepalende economische en sociale factor. In alle sectoren van de economie vormden slaven het belangrijkste arbeidspotentieel. Maar waar in de ‘echte’ plantagekoloniën de landbouw de overheersende economische sector was, waarbinnen

146. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC inv.nr. 604, Rodier aan kamer Amsterdam, 26 mei 1763, 232

147. ZA, 20, MCC inv.nr. 56.2, briefnr. 196, Pieter Kock Jansz aan directie MCC, 11 november 1763.

148. Ibidem; briefnr. 198, idem aan idem, 29 februari 1764.

149. Ibidem.

150. NL-HaNA, 1.05.01.02, NWIC 613, De Veer en Römer aan kamer Amsterdam, 1 mei 1786, 1034-1035.

het grootste deel van de arbeid uitsluitend door slaven werd verricht, lag het economisch zwaartepunt in Curaçao in de bedrijvigheid gerelateerd aan commercie en scheepvaart in en rond stad en haven en aan boord van kleine vaartuigen die actief waren in het regionale handelsverkeer. Deze vaartuigen werden bemand met zwarte en gekleurde slaven, vrije zwarten en kleurlingen en blanken die in veel gevallen hetzelfde werk verrichtten. De grens tussen slavenarbeid met de bijbehorende lage maatschappelijke status en werk dat uitsluitend door de ‘kaste’ van vrijen en vrijgelatenen werd verricht of dat voorbehouden was aan de blanke elite was hier aanmerkelijk vager.

Het karakter van de Curaçaose economie en de functies en ambachten die de particuliere slaven vervulden blijkt uit een opgave van de beroepen van de slaven die naar Coro, op de Venezolaanse kust, vluchtten gedurende de periode 1729-1775. Slechts ongeveer een kwart van de in de lijst vermelde 500 mannelijke slaven was veldarbeider. Het waren vooral zeelieden, vissers en ambachtslieden die wegliepen. Van de 85 gevluchte vrouwen waren er slechts 8 veldslaven. Het merendeel van de vrouwen was huisslaaf of oefende een beroep uit als naaister, wasvrouw of marktkoopvrouw.¹⁵¹ Hiervoor werd al vermeld dat nadat de slavenhandel van de WIC via Curaçao aan het begin van de achttiende eeuw terugliep er ook minder voedselplantages en daarmee minder slaven benodigd waren. Gedurende het grootste deel van de achttiende eeuw was de helft van het slavenbestand van de Compagnie, gestationeerd achter fort Amsterdam, voornamelijk voor het verrichten van werkzaamheden in de stad en de haven (zie tabellen 1.1 en 1.5).

Het was een veel voorkomend gebruik van meesters om hun slaven te verhuren, vooral als ambachtsman of matroos, waarbij afspraken konden worden gemaakt over de afdracht van de verdiende gelden. Sommige slavenbezitters waren voor hun inkomen voor een belangrijk deel afhankelijk van deze praktijk. Het gebruik was zo algemeen dat het nauwelijks opviel wanneer slaven illegaal, zonder medeweten van hun meesters, aanmonsterden. Soms deden zij zich ook voor als vrij, waarbij zij gebruik maakten van de manumissiebrieven van anderen.¹⁵² Ook op andere terreinen bleken slaven zich soms te gedragen alsof ze volledig handelingsbekwaam waren. In 1742 werd een plakkaat uitgevaardigd waarin werd gesteld dat er dagelijks ‘quaestien en differentien ontstaan over den huur en verhuur van huysen aan negers en negerinnen, moulatten en moulattinnen, actueel slaven zijnde’. De raad bepaalde dat in die gevallen het risico volledig bij de verhuurder lag en dat eventuele disputen die zouden voortkomen uit het niet naleven van huurcontracten niet door de raad zouden worden behandeld.¹⁵³

Dit betekent dat, in ieder geval in de stad, Curaçaose slaven in belangrijke mate de mogelijkheid hadden om zich te gedragen alsof zij vrij waren. Als in andere havensteden in de regio woonde en werkte in en rond Willemstad een grote niet-blanke bevolking, die voor een belangrijk deel bestond uit formeel vrijgelaten of vrijgeboren personen, maar ook uit mensen met een onduidelijke status waaronder ook weggelopen slaven. Julius Scott typeerde deze niet-blanke stedelijke bevolkingen als een ‘meesterloze klasse’, die koloniale besturen voor bijzondere problemen stelden ten aanzien van controle en ordehandhaving. De

151. Klooster, ‘Subordinate but proud’, 285 (tabel 1).

152. Ibidem, 285.

153. *WIPC* 1, nr. 159, verhuur van onroerend goed aan slaven, 15 maart 1742, 222-223.

betrekkelijke anonimiteit van de stedelijke omgeving bood aan zwarte en gekleurden mannen en vrouwen, zowel vrij als slaaf, bijzondere mogelijkheden om ervaringen uit te wisselen, een bestaan te vinden en kennis op te doen over de wereld buiten de eigen kolonie. Havensteden waren daarmee volgens Scott meer dan centra van bestuur en handel, het waren voor deze ‘meesterloze klasse’ ook daadwerkelijke centra van educatie.¹⁵⁴

De socioloog Arthur Stinchcombe heeft voor de Caraïbische koloniale samenlevingen aan het einde van de achttiende eeuw, toen het instituut van de slavernij in de regio een hoogtepunt bereikte, een model ontwikkeld met variabelen die bepaalden in hoeverre deze als ‘slavensamenlevingen’ konden worden aangeduid. Daarbij was de mate waarin slaven de mogelijkheid hadden om zelf keuzes te maken bepalend. Slavernij moest volgens hem worden opgevat als een continuüm, een schaal met als het ene uiterste een ideaaltypische ‘slavensamenleving’ waarin een sterke mate van controle was op de uitvoering van het werk waarvoor slaven werden ingezet en slaven vrijwel geen vrijheden hadden. Het andere uiterste werd gevormd door samenlevingen waarin voor slaven grote tot (vrijwel) volkomen vrijheid van handelen bestond, waardoor er in de praktijk nauwelijks nog een onderscheid met vrije niet-blanken was.¹⁵⁵

Stinchcombe onderscheidt twee groepen van variabelen die hierbij bepalend waren. Een eerste betreft de mate van dominantie van suikerplantages binnen de economie van de kolonie in combinatie met de mate van organisatie van de planterelite en de invloed die zij konden uitoefenen op het koloniaal bestuur en uitvaardiging van lokale wet- en regelgeving. De aard van het werk op suikerplantage maakte dat planters er belang bij hadden om de vrijheden van de slaven zoveel mogelijk te beperken. In de koloniën waar suikerplanters goed georganiseerd waren en grote invloed hadden op de bestuurlijke en wetgevende organisatie waren zij het best in staat om het karakter van de slavernij naar hun wensen te vormen.¹⁵⁶

Een tweede groep van variabelen die bepalend was voor de mate van vrijheid die de slaven genoten werd gevormd door de wijze waarop de meesters hun eigendomsrechten lieten gelden in het aangaan van overeenkomsten met hun slaven. Naarmate de meester meer afhankelijk was van de loyaliteit, inzet en discretie van zijn slaven voor een goede uitvoering van de hen opgedragen werkzaamheden, genoten slaven veelal een grotere mate van vrijheid. Dit laatste varieerde van kolonie tot kolonie; slaven functioneerden immers in allerlei hoedanigheden anders dan die van veldslaaf, bijvoorbeeld als parelduikers, havenarbeiders, vissers, concubines, marktventers, soldaten, veehoeders en, niet genoemd door Stinchcombe maar belangrijk in het geval van Curaçao, zeelieden. Volgens Stinchcombe was er een recht evenredige relatie tussen de mate van vrijheid die een slaaf genoot en de kans om te worden gemanumitteerd.¹⁵⁷ In het volgende hoofdstuk zal worden geanalyseerd hoe de relatief hoge mate van vrijheid van de Curaçaose slaaf kon worden vertaald naar daadwerkelijke juridische vrijheid door manumissie.

---

154 Julius S. Scott, *‘The Common wind’: Currents of Afro-American Communication in the Era of the Haitian Revolution*. Ongepubliceerde dissertatie, Duke University 1986, 26, 36.

155. Arthur L. Stinchcombe, ‘Freedom and Oppression of Slaves in the Eighteenth-Century Caribbean’, *American Sociological Review*, vol. 59, nr. 6, December 1994, 911-929.

156. *Ibidem*, 916-920.

157. *Ibidem*, 921-928.